

SELÇUKLU TÜRKLERİNİN BİZANS ALGISINDA ORTODOKSLUK VE DİNİ HUSUMET (ON BİRİNCİ VE ON İKİNCİ YÜZYILLAR)*

Alexander Beihammer**
(Çev. Murat Keçiş*** ve Mehmet Buğra Başer****)

Öz

Bu makale; Bizans'ın, Küçük Asya'daki Müslüman-Türk beylikleriyle olan siyasî ve askerî husumetinin propagandasını yaptığı sırada, Komnenos Hanedanlığının ideolojisindeki din temelli kavramlara odaklanmaktadır. On birinci yüzyılın ikinci yarısındaki fetih döneminde; Bizans'ın algıları, başlıca barbarlık karşısındaki Roma medeniyeti gibi klasik iki kutuplu görüş tarafından belirlenir ve bundan dolayı da Selçuklu Türklerini dini bir oluşumdan ziyade etnik bir grup olarak tanımlarken, 1130'larda onları "Haceroğulları", yani Müslümanlar ile özdeşleştirme eğilimi hâkim olmuştur. Aynı zamanda, İmparator II. Ioannes'in saray retorikçileri, Eski Ahit prototiplerine (Musa) ve Batı Haçlı ideolojisinin bazı özelliklerine göndermeler yapan imparatorluğa özgü temsil biçimleri geliştirmişlerdir. Halefi I. Manuel'in tasviri ise, bunun yerine imparatorun Mesih benzeri konumu ve gerçek inancın yorulmak bilmeyen savunucusu motifinden daha yoğun bir şekilde yararlanmaktadır

---

* Bu makalenin daha önceki bir versiyonu 2009 yılında Leeds'teki IMC'nin bir oturumunda "Political Culture in the Latin West, Byzantine, and Islamic Spheres: Righteous Peoples and Errant Outsiders" adıyla sunulmuştur. Tüm katılımcılara isabetli yorumları ve önerileri için teşekkür ederim. En içten teşekkürlerimi ise, dikkatli okumaları ve sayısız dilsel düzeltmeleri dolayısıyla Chris Schabel'e (Kıbrıs Üniversitesi) sunuyorum. Jean Schotz'un, *Anadolu Selçuklu Devleti zamanında kedi ve köpek arasındaki büyük kavgalar* (Mazotos, Gazimağusa: Matbaa-ı devlet-i ali-yi Kıbrıs, 2010) isimli son çalışması bana sürekli olarak bir ilham kaynağı olmuştur.

** İletişim: *Alexander Beihammer*, Kıbrıs Üniversitesi, Tarih ve Arkeoloji Bölümü, Lefkoşa, PO Box 20537, Kıbrıs. E-mail: abeihamm@ucy.ac.cy

*** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Muğla/Türkiye, [muratkecis@mu.edu.tr](mailto:мурatkecis@mu.edu.tr), ORCID ID: 0000-0001-9776-3976.

**** Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, mehmetbugrabaser@posta.mu.edu.tr, ORCID ID: 0009-0003-8839-7697

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu'nun siyasi düşüncesi; Selçuklular, Türk hanedanı; Rum (saltanatı); II. Ioannes Komnenos, Bizans İmparatoru; I. Manuel Komnenos, Bizans İmparatoru; Prodromos, Theodoros, yazar; Basilakes, Nikephoros, yazar; Malakes, Euthymios, yazar.

“Ey Tanrım, sana olan inanç ve imandan uzak, aptal ve akılsız bir halk tarafından kaçırılmaya, durmaksızın yağmalanmaya ve alay edilmeye maruz kalan mirasımı daha ne kadar görmezden geleceksin?...Bu iğrenç eylemler daha ne kadar birbiri ardına gelecek ve cariye Hacer'in soyundan gelenler özgür insanlarımızı boyun eğdirmeye ve her adın üstünde sana seslenen kutsal ulusunu yok etmeye ve öldürmeye devam edecek?...Silahın ile kalkanını kuşan ve yardımımıza yetiş... Günabkâr komşularımızca, senin mirasına yaptıkları kötülüklerin karşılığını yedi kat olarak geri ver... Yabancıların elimizden aldığı şehirleri ve illeri cesaretle bize geri ver!”¹

On ikinci yüzyıl Bizans'ı ve Dördüncü Haçlı Seferi'ne kadar, imparatorluğun çöküş döneminin başlıca tanığı olan Niketas Khoniates (ö. 1215/1216 civarı), bu duası ile Sultan Mesud'un 1155'teki ölümünden imparatorun 1176 yılında Miryokefalon'daki feci yenilgisinin arifesine dek geçen sürede, I. Manuel'in (h. 1143-1180) Konya'daki Selçuklu Devleti ile ilişkileri hakkındaki kayıtlarını ortaya koymaktadır.² Tarihçinin Tanrı'ya yakardığı bu coşkulu duası, Türklerin Küçük

- 1 Niketas Choniates, *Historia*, ed. Jan-Louis van Dieten [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, volume XI/1] (Berlin: Walter de Gruyter, 1975), ss. 116–117; yukarıda alıntılanmış olan pasaj, birkaç ufak değişiklik dışında *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, çev. Harry J. Magoulias (Detroit: Wayne State University Press, 1984), s. 66'daki İngilizce tercümeden alınmıştır.
- 2 Khoniates, ed. van Dieten, ss. 116–125 (çev. Magoulias, 66–71). Yazar ve eseri hakkında bkz. Herbert Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner, volumes I–II* (Münih: C.H. Beck Verlag, 1978), I: ss. 429–441; Alicia J. Simpson, “Before and after 1204: the versions of Niketas Choniates' *Historia*”, *Dumbarton Oaks Papers*, 60 (2006): ss. 189–221; Apostolos Karpozelos, *Βοζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι*, volume III, 11ος -12ος αιώνας (Atina: Εκδόσεις Κανόκη, 2009), ss. 699–728. II. Ioannes ve I. Manuel dönemlerindeki Bizans-Selçuklu çatışmasının bir başka anlatımı, Komnenos dönemindeki ikinci Bizans tarihçisi olan Ioannes Kinnamos tarafından sağlanmıştır, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, ed. August Meineke (Bonn: Impensis Ed. Weberi, 1836), ss. 38–63, 190–201, 204–208, 291–300; İngilizce Çevirisi: *Deeds of John and Manuel Comnenus*, çev. Charles Brand (New York: Columbia University Press, 1976), ss. 38–56, 145–153, 156–158, 218–224; yazar için bkz. Hunger, ss. 409–416; Karpozelos, ss. 625–641; Anadolu'nun, söz konusu dönemdeki siyasi durumuna ilişkin en ayrıntılı modern açıklama hâlen daha şuradadır, Ferdinand Chalandon, *Les Comnène*, volume II, *Jean II Comnène (1148–1153) et Manuel I Comnène (1143–1180)* (Paris: Picard, 1912), ss. 429–435, 453–468, 493–515; dahası için bkz. Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History, c. 1071–1330* (New York: Taplinger Publishing Company, 1968), ss. 96–104; Aynı yazar, *The Formation of Turkey: The Seljukid Sultanate of Rum: Eleventh to Fourteenth Century*, çev. Peter Malcolm Holt (Harlow: Pearson Education, 2001), ss. 21–32; Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye: Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazî'ye (1071–1318)* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004,

Asya'ya yerleşmesi ve imparatorluğun doğu eyaletlerinin büyük bölümünü onlara kaybetmesi karşısında, on ikinci yüzyılda hâkim olan tutumu özetlemektedir: Düşmanların varlığı geri dönülemez bir hâle gelmiştir; onlardan kaynaklanan tehlike, dinî ifadelerle, kâfir bir ulus tarafından Tanrı'nın seçilmiş halkına yönelik ölümcül bir tehdit olarak algılanmaktadır; yalnızca Tanrı'nın kendi mirası adına yapacağı güçlü müdahale eski düzeni geri getirebilirdi.

Bu makale; Ortodoks Hıristiyanlık ve Müslüman düşmana karşı olan dinî husumet gibi din temelli kavramlardan yararlanarak, Küçük Asya'daki Türk beyliklerine karşı siyasî hırslarını ve askerî eylemlerini destekleyen Komnenos hanedanının resmî ideolojisinin temel bir bileşenini oluşturan bu fikirlerin kademeli olarak kristalleşmesini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu pasaj imparatorluğun doğudaki komşularıyla süregelen çatışmalarda yaşanan aksilikler ve dönüşümler için ikna edici nedenler ve açıklamalar sunarak Tanrı'nın planlarına ve gelecekteki ödül ve kurtuluş umuduna işaret ediyordu. Çoğunlukla, tarihî anlatıların yanı sıra saray retorikçileri tarafından zafer törenleri ve hanedan şenlikleri vesilesiyle sunulan methiye şiirleri ve nutuklarda ifade edilen bu fikirler dizisi, Bizanslıların savaşçı barbar kavimler karşısındaki maddî ve manevî üstünlüğü fikrine odaklanan, ancak çatışmanın dinî yönlerine pek değinmeyen on birinci yüzyıldaki eski Türk tehdidi yorumlarına kıyasla açık bir değişimi temsil etmektedir.³ Bu nedenle analiz, imparatorluğun ideolojik söylemindeki bu kayda değer değişimin sebepleri sorusunu da kapsamaktadır; bu değişim, Komnenos imparatorlarının kendilerini, Hıristiyan tebaalarının refahının garantörleri olarak sunma girişimlerinin yanında, Bizans'ın Haçlı Devletlerine coğrafi ve entelektüel yakınlığıyla da bağlantılı olarak görülebilir.

Bizans imparatorluk ideolojisinin, imparatorluğun dış dünyayla olan etkileşimleri çerçevesinde, sayısız kâfir barbar *kaşmin* tehditlerine karşı Hıristiyanlığın koruyucusu olarak hizmet eden Tanrı korumasındaki imparatorun hayatî rolünü sürekli vurguladığı bilinen bir gerçektir.⁴ On birinci yüzyılın ortalarında, doğu sınırında ilk Türk fatihler ortaya çıktığı vakit, imparatorluk hâlihazırda Müslüman Arap dünyasıyla yüzyıllardır süregelen ve İslam'a karşı olan

---

sekizinci baskı), ss. 199–239; Paul Magdalino, *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143–1180* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), ss. 76–78.

³ On birinci yüzyıl için bkz. Alexander Beihammer, “Feindbilder und Konfliktwahrnehmung in den Quellen zum Auftreten der Seldschuken in Kleinasien (ca. 1050–1118)”, *Byzantion*, 79 (2009): ss. 48–98.

⁴ Athina Kolia-Dermitzaki, *O bizantinos <<ieros polemos>>: H énoia kai η προβολή του θρησκευτικού πολέμου στο Βυζάντιο* [Historical Monographs, volume 10] (Atina: Historical Publications St. D. Basilopoulos, 1991), özellikle ss. 317–340 söz konusu döneme ilişkin olarak bkz; Tia M. Kolbaba, “Fighting for Christianity: Holy War in the Byzantine Empire”, *Byzantion*, 68 (1998): ss. 194–221; John Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204* (Londra ve New York: Routledge, 1999), ss. 13–33; Ioannis Stouraitis, *Krieg und Frieden in der politischen und ideologischen Wahrnehmung in Byzanz (7.–11. Jahrhundert)* [Byzantinische Geschichtsschreiber, Ergänzungsband, volume 5] (Viyan: Verlag Fassbaender, 2009).

polemik eserleri, Hilafetin yüksek rütbeli temsilcilerine yapılan din değiştirme çağrılarını ve her türlü temas durumunda Hıristiyanlığın zaferi fikrini yansıtan bir dizi sembolik uygulama ve ritüeli içeren çok yönlü bir yüzleşme imgesine geri dönmüştü.⁵ Tüm bu unsurlar, Müslüman Araplarla yedinci yüzyıldaki ilk karşılaşmaya dek uzanan kolektif hafızanın bir parçasını oluşturmakta ve kültürler arası etkileşime dair, genel kabul görmüş tutumları yansıtmaktadır.⁶ Dolayısıyla aynı şablonun İslamî doğudan gelen yeni düşmana da pek fazla değişmeden uygulanması beklenebilir. Mamafih, mevcut kaynakların dikkatli bir tetkiki, Selçuklu Türklerinin başlangıçta dinî bir yapıdan ziyade etnik bir varlık olarak, yani kuzeydeki barbarların yetiştikleri topraklar kökenli olan, vahşi ve kültürsüz alışkanlıklarla karakterize

---

⁵ Genel olarak karşılıklı algı hakkında bkz. Ahmad M.H. Shboul, “Byzantium and the Arabs: the image of the Byzantines as mirrored in Arabic literature”, *Byzantine Papers: Proceedings of the First Australian Byzantine Studies Conference, Canberra, 17–19 May 1978*, ed. Elisabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Ann Moffatt [Byzantina Australiensia, volume 1] (Canberra: Australian Association for Byzantine Studies, 1981), ss. 43–63; Robert G. Hoyland, *Seeing Islam as Others Saw it: A Survey and Evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian Writings on Early Islam* [Studies in Late Antiquity and Early Islam, volume 13] (Princeton, NJ: The Darwin Press, 1997), ss. 53–115, 294–306, 336–366, 427–437, 480–501; Nadia Maria El-Cheikh, *Byzantium Viewed by the Arabs* [Harvard Middle Eastern Monographs, volume 36] (Cambridge, MA, ve Londra: Harvard University Press, 2004); şurada da bir dizi makale toplanmıştır, *Cultural Relations between Byzantium and the Arabs*, ed. Yacoub Yousef al-Hijji ve Vassilios Christides (Atina: Institute for Graeco-Oriental and African Studies, 2007). Bizans’ın İslam karşıtı polemikleri üzerine bkz. Adel Theodore Khoury, *Polemique byzantine contre l’Islam, VIIIe–XIIIe s.* (Leiden: Brill, 1972); John Haldon, “The works of Anastasius of Sinai: a key source for the history of seventh century east Mediterranean society and belief”, *The Byzantine and Early Islamic Near East I: Problems in the Literary Source Material*, ed. Averil Cameron ve Conrad I. Lawrence [Studies in Late Antiquity and Early Islam, volume 1] (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992), ss. 107–147; John of Damascus, *Ecrits sur l’Islam*, ed. ve trans. Raymond Le Coz [Sources chretiennes, volume 383] (Paris: Editions du Cerf, 1992). Teolojik tartışmalar ve din değiştirme çağrıları için bkz. Robert Hoyland, “The correspondence between Leo III (717–741) and ‘Umar II (717–720)”, *Aram*, 6 (1994): ss. 165–177; Andreas Kaplony, *Konstantinopel und Damaskus: Gesandtschaften und Verträge zwischen Kaisern und Kalifen 639–750* [Islamkundliche Untersuchungen, volume 208] (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1996), ss. 207–251; *Lettre du calife Harun al-Rashida l’empereur Constantin VI*, ed. ve trans. Hadi Eid (Paris: Carascrip, 1992). Sembolik iletişim biçimleri hakkında bkz. Alexander Beihammer, “Die Kraft der Zeichen: Symbolische Kommunikation in der byzantinisch-arabischen Diplomatie des 10. und 11. Jahrhunderts”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 54 (2004): ss. 159–189. Bizans ve İslam arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin çeşitli yönleri üzerine daha eski çalışmalar, yakın zamanda yeniden basılan şu koleksiyon içerisinde derlenmiştir *Arab-Byzantine Relations in Early Islamic Times*, ed. Michael Bonner [The Formation of the Classical Islamic World, volume 8] (Aldershot: Ashgate Variorum, 2004).

⁶ On birinci yüzyılın başlarında Müslüman Arapların kültürel ilişkilerindeki ve algı biçimlerindeki değişimler için bkz. Vassilios Christides, “Periplus of the Arab-Byzantine Cultural Relations”, *Cultural Relations between Byzantium and the Arabs*, ss. 29–52, özellikle 35–36; Nike C. Koutrakou, “Highlights in Arab-Byzantine cultural relations (IXth–XIth centuries AD): an approach through diplomacy”, *Cultural Relations between Byzantium and the Arabs*, ss. 85–102.

edilen ve dizginlenemez bir fetih arzusuyla hareket eden göçebe kabilelerden biri olarak algılandıklarını ortaya koymaktadır.⁷

Selçuklu hanedanının kökeni ve 1040'lar ile 1050'li yıllardaki Ermeni sınır bölgesine yapılan erken dönem Türk akınları hakkında en kapsamlı Bizans anlatısını sunan tarihçi Ioannes Skylitzes (yaklaşık 1040'lar-1001 sonrası), iç çekişmeler nedeniyle güçlü yönetimleri parçalanmış "Sarazenler" ile Perslere ve Araplara boyun eğdirmeyi ve "İran kralı" ile "sultan" olarak tanınmayı başaran Tangrolipeks, yani Tuğrul Bey (990-1063) önderliğindeki "Türkler" arasında kesin bir ayırım yapar.⁸ Özellikle, Selçuklu sultanının yönetiminin despotik ve gaddar doğasını vurgulayan Skylitzes, bu yeni hanedanın İslam dünyasındaki meşruiyetinin temellerini atan önemli bir sembolik eylem olan Bağdat halifesinden biat aldığı gerçeğini atlamaktadır.⁹ Türklerin dinî kimliğine dair aynı ihmalkârlık, fetih döneminin çağdaşı olan ikinci yazar Mikhael Attaleiates'in (yaklaşık 1020'lerden yaklaşık 1085'lere kadar) eserinde de gözlemek mümkündür; Attaleiates onları dönüştürümlü olarak Hunlar, Türkler ya da özellikle sultanın sarayındaki üst düzey şahsiyetler söz konusu olduğunda Persler olarak adlandırmaktadır, ancak her

⁷ Bizanslıların, Müslüman Araplara ve Türklere yönelik algıları arasındaki fark şurada da vurgulanmaktadır, Kolia-Dermitzaki, ss. 338–340; Söz konusu dönemde Türklerin Bizans toplumundaki varlığı için bkz. Charles M. Brand, "The Turkish element in Byzantium, eleventh–twelfth centuries", *Dumbarton Oaks Papers*, 43 (1989): ss. 1-25; Küçük Asya'nın Türkleşmesinin erken evresi hakkında bkz. Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular dönemi (başlangıçtan 1086'ya kadar)* [Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXIV. Dizi, Sa. 2] (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988); Feridun Dirimtekin, "Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve gelişmelerini sağlayan iki zafer", *Malazgirt Armağanı* [Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIX. Dizi – Sa. 4a] (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, ikinci baskı), ss. 231–258; Nejat Kaymaz, "Malazgirt savaşı ile Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesine dair" *Malazgirt Armağanı*, ss. 259–268.

⁸ John Skylitzes, *Synopsis Historiarum*, ed. Johannes Thurn [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, volume 5] (Berlin ve New York: Walter de Gruyter, 1973), ss. 482–447, 448–453, 454, 462–464, özellikle 442–443'e bkz: "Perslerin imparatorluğunun Sarazenlerin yararına yıkılmasının ardından, Sarazenlerin egemenliği (ή των Σαρακηνών επικράτεια) yalnızca Pers, Media, Babil ve Asurluları değil aynı zamanda Mısır, Libya ve Avrupa'nın çok da küçük olmayan bir kısmına da boyun eğdirmişti... ve bu eşi benzeri görülmemiş olan devasa imparatorluk birçok parçaya bölündü... İran'ın efendisi Muhammed idi..., Türkiye'nin efendisine (ó ἄρχων Τουρκαίης) bir elçilik heyeti göndermeyi ve ondan müttefiklik istemeyi gerekli görmüştü... O [yani, Türkiye'nin efendisi] ona üç bin adam gönderdi; bu kişi efendileri Mikail'in oğlu Tangrolipeks Mukalet idi (Ταγγρολίπηξ Μουκάλετ υἱὸς Μικαήλ)", 445: "Ve Tangrolipeks hepsi tarafından İran Kralı ilan edildi (ὁπὸ πάντων ἀναγορεύεται βασιλεὺς τῆς Περιοῖδος)... Persleri ve Sarazenleri kovarak kendileri İran'ın efendisi oldular ve Tangrolipeks'i sultan olarak çağırmağa başladılar."

⁹ Tuğrul Bey'in sultanlığı için bkz. M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve zamani* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayını, 1976); Edmund C. Bosworth, "The political and dynastic history of the Iranian world (A.D. 1000–1217)", *The Cambridge History of Iran*, volume 5, *The Saljuq and Mongol Periods*, ed. John Andrew Boyle (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), ss. 1–202, 44–48; Selçuklu dönemindeki Abbasi hilafeti için bkz. Eric Hanne, *Putting the Caliph in his Place: Power, Authority and the Late Abbasid Caliphate* (Madison, NJ: Fairleigh Dickinson University Press, 2007).

durumda onları Suriye ve Mısır'daki Sarazenlerden keskin bir şekilde ayrı tutmuştur.¹⁰

Bu durum, Bizanslıların bahsedilen dönemde Selçuklu sultanlığı ile dinî konular üzerinde tartışmalara girdiğine dair bazı kanıtların bulunması sebebiyle daha da şaşırtıcı olmaktadır. Arapça kaynaklar, 1049-1055 yılları arasında İmparator IX. Konstantinos (h. 1042-1055) ile Tuğrul Bey arasındaki müzakerelerde varılan anlaşmalardan birinin, Selçuklu hükümdarı tarafından masrafları karşılanmak suretiyle Konstantinopolis'teki caminin yenilenmesinin ve bundan böyle burada Abbasi halifesinin ismiyle hutbe okunmasının şart koşulduğunu, böylece Mısır'daki Şii Fatımilerin baskın konumunun ortadan kaldırıldığını ve sultanın Sünnî İslam'ın yüce koruyucusu olarak yansıtıldığını bildirmektedir.¹¹

Daha da ilgi çekici bir kanıt ise, Tanrı'nın enkarnasyonuna ilişkin Hıristiyan argümanlarının sunulduğu mektup şeklindeki kısa bir risaledir. Elyazması geleneğine göre metin, Mikhael Psellos tarafından (1017-1078/1079'dan sonra) düzenlenmiş ve imparator tarafından sultana gönderilmiştir.¹² Bu risale, varılan sarayda, imparatorun elçisi ile Müslüman entelektüeller arasında inanç meseleleri üzerine yapılan teolojik bir tartışmadan bahsetmekte ve farklı bir inancı kabul etmesine rağmen sultanın dostluk duygusunun (φιλία) yanı sıra Hıristiyanlığa duyduğu samimi ilgiyi de övmektedir.¹³ Bununla birlikte, mevcut aktarım durumunda, metin açıkça fragmanlar halindedir ve kronolojik göstergeler ile kişi adlarından yoksundur. Öyleyse, bunun "Psellos'un Müslüman bir hükümdara, teolojik konularda düzgün bir şekilde hitap etme konusundaki özel uygulamalarından biri mi olduğu, yoksa bilimsel görüşlerin varsaydığı gibi yaklaşık 1073/1074 yılında gönderilen bir Bizans elçiliği tarafından Sultan Melikşah'a (h. 1072-1092) mı teslim edildiği?" sorusu açığa çıkmıştır.¹⁴ Bu durumda Konstantinopolis sarayı, sonuncusu onuncu yüzyılın ortalarında yaşanan, Bizans idaresinin Fatımi Halifesi el-Muizz (h. 953-975) ile diplomatik temasları sırasında

¹⁰ Michael Attaleiates, *Historia*, ed. Inmaculada Perez Martin [Nueva Roma, volume 15] (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2002), index nominum, ss. 375–376, s.v. Οἰνοὶ Νεφθαλιταί, Πέροσαι, Σαροακηνοί, Τοῦροιοί.

¹¹ Wolfgang Felix, *Byzanz und die islamische Welt im frühen 11. Jahrhundert* [Byzantina Vindobonensia, volume 14] (Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1981), ss. 170–171. Ibn al-Athir, *al-Kamil fi l-tarikh*, volumes I–IX (Beirut: Mu'assasat al-Tarikh al-Arabi, 1994, fourth edition), VI: 146; İngilizce tercümesi: *The Annals of the Saljuq Turks: Selections from the al-Kamil fi'l-Ta'rikh of İzz al-Din Ibn al-Athir*, trans. Donald S. Richards (London: Routledge Curzon, 2002), ss. 73–74; Gregory Bar Hebraeus, *Chronicon Syriacum*, ed. Paul Bedjan (Paris, 1890), s. 230; İngilizce tercümesi: *The Chronography of Gregory Abul-Faraj, commonly known as Bar Hebraeus*, trans. Ernest A.W. Budge (London: Oxford University Press, 1932, tekrar baskı Amsterdam: APA-Philo Press, 1976), s. 206.

¹² Paul Gautier, "Lettre au sultan Malik-Shah, redigee par Michel Psellos", *Revue des Etudes Byzantines*, 35 (1977): ss. 73–97, bilhassa 80.

¹³ Gautier, ss. 80–82.

¹⁴ Gautier, s. 76.

görülen dinî tartışmalar geleneğini devam ettirmiş olacaktır.¹⁵ Her ne olursa olsun, bu olaylar büyük olasılıkla oldukça münferitti ve belli ki rivayetçi kaynaklarımızın yazarları veya genel olarak Türklere yönelik erken Bizans algıları üzerinde herhangi bir etkisi olmamıştı.

Bu bağlamda, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun başlıca İslam topraklarındaki merkeziyle doğrudan temasların oldukça istisnâ olduğu, hâlbuki Bizanslıların günlük deneyimlerinin ise genellikle Anadolu eyaletlerinde yağmacılık yapan Türkmen savaş beylerinden ibaret olduğu da unutulmamalıdır. Modern araştırmacılar, büyük olasılıkla on dördüncü yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışına yönelik önerilen benzer yorumların etkisi altında, Hıristiyan topraklarını işgal eden Türk savaşçılara ilham veren ve onlara yıkım ve fetihleri için dinî temelli bir gerekçe hazırlayan *gazi* ("Kutsal Savaş Şampiyonu") ruhunun sıklıkla altını çizmektedirler.¹⁶ Bu görüş, Türk Oğuz boylarının, Maveraünnehir ve doğu İran sınır bölgelerindeki asıl yurtlarında Müslüman olmayan göçebe kabilelere karşı, benzer bir kutsal savaş (*cibat*) ideolojisi ürettikleri varsayımına dayanmaktadır.¹⁷ Buna ek olarak, İslam kaynaklarında Tuğrul Bey ve haleflerinin Hıristiyan komşularına karşı savaşırken, Bizans İmparatorluğu'nun sınır bölgelerinde Müslüman *cibadının* yeni bir aşamasını başlatmaya çalıştıklarına dair bol miktarda kanıt bulunmaktadır. Özellikle Malazgirt Savaşı (1071) hakkındaki zengin İslam tarih yazım geleneği, Sultan Alp Arslan'ın İslam inancının ve Kutsal Savaş'ın temsilcisi olarak son derece idealize edilmiş bir sunumunu destekleyen pek çok malzeme barındırmaktadır.¹⁸

¹⁵ Andreas E. Müller and Alexander Beihammer, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, volume I/2, Regesten von 867–1025 (Münih: C.H. Beck, 2003), no. 671. İsmailoğlu kaynaklarından aktarılan bazı bilgiler, halife el-Muizz tarafından kaleme alınan ve 959 ila 975 yılları arasında Bizans imparatoruna gönderilen *risala al-masihîya* isimli bir metne işaret etmektedir. Bununla birlikte, bu bilgilerin güvenilirliği hâlen daha tartışmalıdır.

¹⁶ Claude Cahen, "La première pénétration turque en Asie-Mineure", *Byzantion*, 18 (1946–1948): ss. 5–67, 65 (aynı yazarın tekrar baskısı, *Turcobyzantina et Oriens Christianus* [Londra: Variorum Reprints, 1974], no. I); Cahen, s. 23; Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Berkeley, Los Angeles ve Londra: University of California Press, 1971), Katia Galatariotou tarafından Yunancaya tercüme edildi (Atina: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 2000, ikinci baskı), ss. 130–196; erken Osmanlı devleti hakkındaki son tartışmalar için bkz. Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State* (Berkeley: University of California Press, 1995); Heath W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State* (Albany: State University of New York Press, 2003).

¹⁷ Cahen, s. 23.

¹⁸ Carole Hillenbrand, *Turkish Myth and Muslim Symbol: The Battle of Manzikert* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007), ss. 111–143, Malazgirt Savaşı'nın İslami bir yorumunu yaratma süreci analiz edilmiştir. IV. Romanos'un Türklere karşı düzenlediği seferlerinde dini propagandanın özellikleri için bkz. Kolia-Dermitzaki, ss. 325–329. Bununla birlikte, savaşa yönelik genel din temelli tutumların ötesinde, yazar tarafından sağlanan kanıtların bir Kutsal Savaş ruhunun varlığını kanıtladığından şüphe duyuyorum.

On ikinci ve on üçüncü yüzyıllara ait olan kaynaklarda bahsedilenlerin, hâlâ on birinci yüzyıl gerçeklerini bolca yansıtabileceği ihtimalini reddetmeksizin, çağdaş Bizans kaynaklarının -yedinci yüzyıldaki ilk Arap akınlarının görgü tanıklarının aksine- istilacıların itici gücü olarak herhangi bir dinî motivasyona atıf yapmadığı itirazında bulunulabilir. Bu durum, Selçuklu akınlarını meşhur Tanrı'nın öfkesi bağlamını kullanarak teolojik bir şekilde açıklama eğiliminde olan Ermeni ve Süryani yazarlar için bile geçerlidir; bu yazarlara göre Türkler, yerel aristokrasi arasındaki çeşitli muhalefet ve yozlaşma olguları ya da imparatorluk hükümetinin dinî meselelerdeki baskıcı tutumları dolayısıyla ilahî bir cezalandırma aracı olarak gelmişlerdi.¹⁹ Bizanslı yazarlar arasında yalnızca Mikhael Attaleiates; X. Konstantinos Doukas (h. 1059-1067) ve VII. Mikhael (h. 1071-1078) dönemlerinde imparatorluğun yaşadığı krizi anlatırken bu modele başvurur ve böylece imparatorluğun Tanrı tarafından seçilmiş kurtarıcısı olarak sunduğu kahramanı Nikephoros Botaneiates'i (h. 1078–1081) meşrulaştırır.²⁰ Yine de hem Doğulu Hristiyan yazarlar hem de Attaleiates, Türkleri yeni bir Müslüman tehdidinin temsilcileri olarak değil, her şeyden öte vahşi barbarlar olarak görmeye devam etmektedir. Bizanslıların fetih döneminin ilk aşamasında yüzleştikleri Türk savaşçıların sahip oldukları İslam inancının, en azından dışarıdaki gözlemcilerin bakış açısına göre, çok göz önünde bulunmadığını ve davranışlarını belirleyen bir faktör olmadığını rahatlıkla varsayabiliriz.

I. Aleksios'un Nisan 1081'de tahta çıkışı, yalnızca Bizans'ın tarihsel kaderinde bir dönüm noktası olmakla kalmaz, aynı zamanda çağdaş tarih yazımında da bir boşluğa işaret eder; bu boşluk, ilk Komnenos imparatorunun ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonra Nikephoros Bryennios (h. 1078-1081)* ve eşi Anna Komnene (1083-1153) tarafından yazılan, hanedanın kurucusunun yaşamına ve yaptıklarına adanmış methiyeci biyografilerle doludur.²¹ Bu çalkantılı yıllar içerisinde Bizans başkentinde yeni bir yönetici elit, sağlam bir şekilde yerleşirken, Birinci Haçlı Seferi'nin ardından Bitünya ve Küçük Asya'nın batı kıyılarındaki Türk beyliklerinin çöküşü, Anadolu'nun dağlık bölgelerinde yeni Türk emirliklerinin

¹⁹ Örneğin bkz. Matthew of Edessa, *The Chronicle: Armenia and the Crusades, Tenth to Twelfth Centuries*, trans. Ara Edmond Dostourian (Lanham, MD, New York ve Londra: University Press of America, 1993), ss. 55–63.

²⁰ Detaylar ve ana kaynaklar için şuraya bkz. Beihammer, "Feindbilder", 12–18, 22–24.

* Yazar Beihammer, burada bir hata yapmıştır. Anna Komnene'nin eşi olan Nikephoros Bryennios, hiçbir zaman imparatorluk tahtına çıkmamıştır, belirtilen 1078-1081 tarihlerinde ise imparatorluk tahtında Nikephoros Botaneiates oturmaktadır, bkz.: Alexander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç (İstanbul: Alfa Yayınları 2017), s. 406.

²¹ Nikephoros Bryennios, *Histoire*, ed. and trans. Paul Gautier [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, volume 9] (Brüksel: Societe Byzantion, 1975); Anna Komnene, *Alexias*, ed. Diether R. Reinsch and Athanasios Kambylis [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, volume 40] (Berlin ve New York: Walter de Gruyter, 2001); bu iki yazar ve eserleri için bkz. Hunger, ss. 394-409; Anna ve eseri *Alexias* üzerine, daha yakın tarihli bir araştırma için bkz. *Anna Komnene and her Times*, ed. Thalia Gouma-Peterson (New York ve Londra: Garland Publishing, 2000).

kurulmasıyla sonuçlandı.²² Bu dönemdeki Komnenos elit sınıfı, Müslüman-Türk hükümdarlarına karşı kuzeyde Karadeniz Bölgesinden, güneyde Toros sıradağlarına ve Kilikya'ya kadar kabaca tüm coğrafi yarım daireyi kapsayan askerî faaliyetlerini sürdürdü ve aynı zamanda onlarla karşılıklı elçi teatisi, Selçuklu hükümdarlarının Konstantinopolis'teki imparatorluk sarayını ziyaretleri, barış anlaşmaları imzalanması ve saray unvanlarının verilmesi gibi diplomatik ilişkiler de geliştirdi.²³

Ayrıca ağırlıklı olarak Rumlardan oluşan bir nüfus üzerinde egemenlik kuran Müslüman beyliklerin kalıcı varlığının yanı sıra, sınır hattı boyunca Türkmen göçebe unsur ile Bizans taşra nüfusu arasındaki sürekli temaslar, her iki alan arasındaki kültürel ayırım çizgilerinin kademeli olarak zayıflamasına ve karşılıklı nüfuz etme süreçlerine yol açtı.²⁴ Türk hükümdarlar, kendi kültürel geçmişlerinin unsurlarını koruyup Müslüman-Fars hükümdarlık ve yönetim geleneklerini teşvik ederken, aynı zamanda kontrol altına aldıkları Bizans çevresine de uyum mekanizmaları geliştirmişlerdi. Ağırlıklı olarak yerel bir sembolik Hıristiyan dilinden yararlanan on ikinci yüzyıla ait çift dilli sikke örnekleri bu sürecin delili olmaktadır.²⁵

Sultanlığın bütünleştirici gücünün bir başka yönü de Mar Bar Sawma Manastırında ikamet eden Antakya Yakubi Kilisesi patriği olan Süryani Mikhael'in (ö. 1199) Konya'daki II. Kılıç Arslan (h. 1156-1192) ile olan temaslarına dair anlatımlarında kendini göstermektedir.²⁶ 9 Temmuz 1183 tarihinde Melitene [Malatya] şehri, ileri gelenler, askerler ve şehir halkından oluşan büyük bir kalabalığın huzurunda, Mikhael ile Kılıç Arslan arasında gerçekleşen resmî bir görüşmeye tanıklık etmişti; bu görüşme hem iki adam arasında olağanüstü samimi bir ilişkinin hem de sultanın, patriğin Hıristiyan cemaatine karşı son derece yardımsever bir tutum sergilemesinin başlangıcı oldu. Kılıç Arslan, misafirini en üst

²² Sözde Komnenos sistemi hakkında bkz. Magdalino, ss. 180–227; erken on ikinci yüzyılda Küçük Asya için bkz. Cahen, ss. 84–91; Vryonis, ss. 105–108, 132–199; Turan, ss. 128–140, 161–180.

²³ Chalandon, ss. 35–51, 77–91; Turan, ss. 90–95, 113–125; Dahası için bkz. Nevra Necipoğlu, “Turks and Byzantines (eleventh and twelfth centuries)”, *The Turkic Speaking Peoples. 2000 Years of Art and Culture from Inner Asia to the Balkans*, ed. Çağatay Ergun (Münih, 2006), ss. 255–265.

²⁴ Bu olgu için bkz. Vryonis, ss. 394–435; Michel Balivet, *Romanie byzantine et pays de Rum turc. Histoire d'un espace d'imbrication Greco-Turque* [Les cahiers du Bosphore, volume 10] (İstanbul: Editions Isis, 1994), ss. 27–53, 73–85; Necipoğlu, ss. 258–263.

²⁵ Vryonis, 413–418; Rustam Shukurov, “Turkoman and Byzantine self-identity: some reflections on the logic of the title-making in twelfth- and thirteenth-century Anatolia”, *Eastern Approaches to Byzantium. Papers from the Thirty-Third Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Warwick, Coventry, March 1999*, ed. Antony Eastmond (Aldershot: Ashgate Variorum, 2001), ss. 259–276.

²⁶ Michael the Syrian, *Chronique*, ed. and trans. Jean-Baptiste Chabot, volumes I–IV (Paris: Ernest Leroux, 1899–1924, Brüksel tekrar basımı, 1963), III: ss. 390–391, 394–395 (tercüme)=IV: 725, col. 2–726, col. 1, 728, col. 3 (Süryanice metin). Görüşme hakkında daha fazla bilgi için bkz. Dorothea Weltecke, *Die «Beschreibung der Zeiten» von Mör Michael dem Großen (1126–1199). Eine Studie zu ihrem historischen und historiographiegesehichtlichen Kontext* [Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Subsidia, volume 110] (Leuven: Peeters, 2003), ss. 107–109.

düzeyde onurlandırmaya ve saygı göstermeye hevesliydi: Yüksek rütbeli emirlerden oluşan bir muhafız birliği Mikhael'e Melitene'ye kadar eşlik etti; şehir kapılarının önünde sultan onu bizzat karşıladı ve kucakladı, ancak bir tebaanın yapması gereken olağan hürmet jestlerini, yani attan inmeyi ve sultanın elini öpmeyi reddetti. Buna ek olarak sultan, patriğin şehre girişinin İnciller, yanan mumlar, yükseltilmiş haçlar ve ayın ilahileriyle Hıristiyan usulüne göre yapılmasında ısrar etmişti.²⁷ Mikhael'in kendisinin de kesin olarak belirttiği gibi,²⁸ sultan bunu yaparak kendisini ve Müslüman yoldaşlarını haçtan daha aşağı bir konuma yerleştirmiş, böylece kendisini sembolik olarak sadece Hıristiyan tebaasının koruyucusu olarak değil - güçlü bir Hıristiyan unsura sahip topraklarda hüküm süren Müslüman beyler arasında bu oldukça yaygın olan bir şeydi- aynı zamanda Hıristiyan hükümdarlar gibi İsa'nın korumasından yararlanan bir adam olarak sunmuştur.²⁹ Melitene'deki bu buluşmadan bir süre sonra sultan, patriğe gönderdiği bir mektupta da çok benzer bir tutum sergilemektedir,³⁰ Mikhael'in duaları aracılığıyla saltanatın yücelmesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu kabul etmektedir çünkü "Romalıların imparatorunun yeğeni" olarak tanımlanan Philadelphia'nın [Alaşehir] Bizanslı hükümdarı³¹ sultana boyun eğmiş ve mürtedin komutasındaki müteakip bir askerî harekât başarıyla sonuçlanmıştır. Bir Bizans soylusunun ilticası, Tanrı'nın lütfunun bir işareti olarak yorumlanır ve bu da Hıristiyan din adamının şefaatinden kaynaklanmaktadır. On ikinci yüzyıl kaynakları, Müslüman ve Bizans unsurlarını yavaş yavaş yeni bir sentezde birleştiren spesifik bir Selçuklu veya Türkmen ideolojik dilinin ortaya çıkışını açıkça ortaya koymaktadır.

Anadolu'daki Türk beyliklerinin meydan okumalarına karşı Komnenos sarayından günümüze ulaşan en eski tepki, İmparator II. Ioannes'in (h. 1118-1143) 1130'lardaki doğu seferleri, yani Kastamonu, Gangra [Çankırı] ve Neokaisareia'daki [Niksar] Dânişmendliler üzerine (1132-1135, 1139-1140) ve Kilikya ile Suriye'ye

²⁷ Michael the Syrian, ed. Chabot, III: 390-391 (tercüme) = IV: 725, col. 2 (Süryanice metin).

²⁸ Michael the Syrian, ed. Chabot, III: 391 (tercüme) = IV: 725, col. 2 (Süryanice metin).

²⁹ Jean-Maurice Fiey, *Chrétiens syriaques sous les Abbassides surtout à Bagdad (749-1258)* [Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Subsidia, volume 59] (Leuven: Peeters, 1980), ss. 225-226, Hıristiyan piskoposların doğüstü gücüne ilişkin, Selçuklu batıl inançlarından bahsetmektedir. Bence, sultanın davranışı daha ziyade Hıristiyan ayinleri ve kutsal nesnelere ilişkin, daha yüksek bir tavizden kaynaklanıyordu. Müslüman hükümdarların, Hıristiyan şenliklerindeki varlıkları hakkında örneğin bkz. Heinz Halm, *Die Kalifen von Kairo. Die Fatimiden in Ägypten 973-1074* (Münih: C.H. Beck, 2003), ss. 132-146.

³⁰ Michael the Syrian, ed. Chabot, III: ss. 394-395 (translation)/IV: 728, col. 3 (Syriac text): *men A[r]slan rabba sultan d-Qappadbukeya w-Suraya w-Armanaya la-phlan patriyarka rabma db-malkuthan wamsallyana mettul masilbanuthan... wa-bdhi bb-nashane db-malkuthan, mawdinan da-bb-sewathbeb yabbb allaha l-malkuthan rawmrama bb-şabbna hana*, "Kapadokya, Suriye ve Ermenistan'ın büyük Sultanı Arslan'dan, majestelerimizin dostu, başarımız için dua eden ve majestelerimizin zaferlerinden sevinç duyan falanca patriğe. Onun duaları sayesinde, Tanrı'nın majestelerimize bu dönemde yücelik verdiğini işitiyoruz."

³¹ Michael the Syrian, ed. Chabot, III: 394 (tercüme)=IV: 728, col. 3 (Süryanice metin): *bar aha db-malka db-Rumaye*.

yaptığı seferler (1137-1138) vesilesiyle, saray hatibi Theodoros Prodromos'un (ö. 1156-1158 civarı)³² yazdığı bir dizi methiye şiirde bulunabilir. Bu metinlerde imparatorluğun Anadolu'daki Türk düşmanları, ağırlıklı olarak "Persai" ve onlar tarafından yönetilen topraklar da "Persis" olarak adlandırılmakta,³³ böylece Antik Çağ'daki Pers Savaşları ve Roma'nın Sasani İmparatorluğu ile olan mücadelesi vurgulanmaktadır. Bu tarihsel paralellikler, Müslüman Araplar için "Haceroğulları", "İsmail'in soyu", "İsmailî köpeği", "İsmail ve üç kez cariye Hacer'in çocuğu" gibi güncel etnik tanımlamaların kullanılması yoluyla dini bir bakışla desteklenmektedir.³⁴ Savaş ve şiddet alanlarına yönelik olumsuz yakıştırmalar, Müslüman varlığının yıkıcı etkilerini vurgulamaktadır: Onlar, "kibirli", "kötülük yapan", "hırsız", "kana susamış", "nankör", "mürted", "kanun kaçağı", "yasaları ihlal eden" ve "anlaşmaları bozan" kişilerdir.³⁵ Bazı durumlarda İran'ın kendisi bile, orada yaşayan kişilerin kötülüğünün somutlaştırıldığı yıkıcı bir güç olarak kişileştirilir: "İran, seni zalim, palavracı, soyguncu, kana susamış, yağmacı, katil, sayısız kötülüğün anası."³⁶ Düşman Propontis'e [Marmara Denizi] dek gelmiş, hatta gözünü iyi surlarla korunan başkente dikmişti.³⁷ Theodoros'un dili, şiddet kavramı söz konusu olduğunda geleneksel ifade biçimlerini benimsemekle birlikte, düşmanın saldırganlığı düşüncesini çok daha güçlü şekilde vurgular ve hepsinden önemlisi, Türkler ve Bizanslılar arasındaki dinî husumeti ilk kez vurgular. Ἀλάστορες ("zalimler"), ἀποστάται ("mürtedler") ve παράνομοι ("kanunsuzlar") gibi Kitab-ı Mukaddes kavramları çerçevesinde şeytanî güçlerin alanına atıfta bulunan kelimeler onun bu niyetini şüphesiz desteklemektedir. Dolayısıyla Türk beylikleri, Bizans Devleti'nin siyasî varlığını ve dinî bütünlüğünü tehdit eden yayılmacı bir tehlikeyi temsil ederken, Komnenos imparatoru ise bu tehlide karşı tek muktedir savunucu ve devletin yakın çöküşünü önleyip "Roma'nın üzüm bağlarını genişleten", Tanrı tarafından seçilmiş bir kurtarıcı olarak tasvir edilmektedir. Prodromos'un 1135 yılında Kastamonu'nun fethi üzerine yazdığı ilk şiir bu düşüncüyü şu şekilde göstermektedir:

Roma ağlıyor, güzel yüzüne çizikler dolduruyor ve saçlarını kabartıyor, çocuklarının ve arkadaşlarının kederli üzüntüsüne karşı ağıt yakıyordu; ellerini gökyüzüne kaldırdı ve gökteki Tanrı'ya yalvardı ve Tanrı onun ağlamaklı sesini

³² Yazar hakkında bkz. Theodore Prodromos, *Historische Geschichte*, ed. Wolfram Hörandner [Wiener Byzantinistische Studien, volume 11] (Vienna: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1974), Giriş bölümü, ss. 21–35.

³³ Hörander neşrindeki *index nominum* isimli bölüme bkz. s. 585, s.v. Πέρσης ve Περσίς.

³⁴ Prodromos, ed. Hörandner, no. 3, 15 (Ἄγαρ γόνιοι), no. 17, 2 (οἱ ἐξ Ἰσμαήλ), no. 18, 25 (κῶων Ἰσμαηλίτης), no. 18, 61 (τέκνον Ἰσμαήλ, τῆς Ἄγαρ τῆς τριδούλης).

³⁵ Prodromos, ed. Hörandner, no. 4, s. 141, 161–163, 191–192: ὑπερήφανοι, ἀλάστορες, ἀρπάκτορες, αἰμοβόροι, ἀχάριστοι, ἀποστάται, παράνομοι, ἀθεσμήσαντες, παρασπονδηταί.

³⁶ Prodromos, ed. Hörandner, no. 4, 141–142: Περσίς ἀλάστορ ἄλαζὼν ἀρπάκτορ αἰμοβόρε, σκυλεύτρια φονεύτρια, κακῶν ἀπειρῶν μήτερ.

³⁷ Prodromos, ed. Hörandner, no. 3, 4–5, 8–9.

işitti, ona acıdı ve yüce şehir fatihi Aleksios'un cesur oğlunu, önce kral babasını sonra da onu koruması için gönderdi.³⁸

Bu bağlamda τὴν Κομνηνίς, yani “Komnenos yazgısı” kavramı da ortaya çıkmaktadır; bu kavram, yönetici hanedanın amaçları ve başarıları için Tanrı'nın özel bir lütufta bulunduğu fikrini göstermektedir. Örneğin, imparatorun Kastamonu gibi güçlü bir şehri ele geçirip Roma topraklarına katmayı başarması, “Tanrı'nın ve Komnenos yazgısının bahsettiği gerçek bir zaferin işaretidir.”³⁹ Bir başka şiiirde *Tykebe*, Isaakios tarafından dikilen ve morlar içinde doğan Ioannes tarafından palmye, selvi, çınar ve Lübnan sedirlerinden daha yükseğe çıkarılan hanedanın “büyük asası” ile bir tutulmaktadır.⁴⁰

Bu fikrin bir başka çeşidi de kâfir Türklere karşı seferleri sırasında imparatorun koruyucu gücü⁴¹ olan Tanrı'nın annesi Meryem'in (*Theotokos*) meşhur tasviridir. II. Ioannes'in Bakire'ye karşı olan ateşli inancı, taşan nehirleri aşmasını ve tüm Pers topraklarını ele geçirmesini sağlamıştı.⁴² Buna rağmen, bariz başarısızlıklar bile Bakire'nin müdahaleleriyle açıklanmıştır: Örneğin Ioannes, Gangra kuşatmasını kaldırmıştı çünkü Dânişmend emirinin öfkeli karısı Tanrı'nın Annesi'ne o kadar ağır hakaretler etmişti ki, Meryem Ana imparatorluk güçlerini başka bir hedefe yönlendirmişti.⁴³ Görünüşe göre II. Ioannes, 1133 yılında Konstantinopolis'te düzenlediği zafer töreninin oldukça ayrıntılı açıklamalarında da görüleceği üzere, *Theotokos*'a olan saygısını halka açık törenlerde yansıtmaya istekliydı.⁴⁴ İmparator, Bakire'nin mütevazı hizmetkârı olarak, ikonasını akrabaları ve yüksek rütbeli devlet erkânı tarafından taşınan imparatorluk arabasına yerleştirirken, kendisi de bir elinde haç, diğer elinde ise kâğıt üzerine yazılmış ne olduğu belirsiz bir belge ile biraz geriden onları yürüyerek takip etmektedir.⁴⁵ Bu sahnenin simbolizmi, Hipodrom gruplarının koro şefleri tarafından okunan ve imparatora savaş arabasına binerek zaferini uygun bir şekilde kutlaması için yalvaran dizelerle daha da güçlendirilir:

Halys Nehri geçildi ve bu denli bir insan kitlesi köleliğe sürüklendi,

³⁸ Prodromos, ed. Hörandner, no. 3, 15–23.

³⁹ Prodromos, ed. Hörandner, no. 4, 94–100.

⁴⁰ Prodromos, ed. Hörandner, no. 18, 13–17.

⁴¹ Genel olarak bu konsept için bkz. Lena Marie Peltomaa, *The Image of the Virgin Mary in the Akathistos Hymn* [The Medieval Mediterranean, volume 35] (Leiden, Boston ve Cologne: Brill, 2001).

⁴² Prodromos, ed. Hörandner, no. 11, 91–98.

⁴³ Prodromos, ed. Hörandner, no. 8, 45–55.

⁴⁴ Bu zafer töreninin başlıca kaynakları Choniates, ed. van Dieten, s. 18–19 (trans. Magoulas, 12) ve Prodromos'tur, ed. Hörandner, no. 4 (Kastamonu'nun fethinin ardından imparatorun zafer yürüyüşünde Hippodrom grubu tarafından okunan mısralar), no. 5 (Hippodrom grupları tarafından okunan ve onu imparatorluğun at arabasına binmeye çağırın mısralar), no. 6 (imparatorun törene girişinin tasviri).

⁴⁵ Bu detaylar Choniates, ed. van Dieten, s. 19 ve Prodromos, ed. Hörandner, no.6, ss. 154–168'in kombinasyonunun sonucudur. Şair, imparatorun elinde tuttuğu χαρτου τύπωνdan bahsederken, bunun ne olduğunu ya da kime ait olduğunu bilmediğini açıkça belirtmektedir.

Ama siz, imparator, bu arabayı bile kabul etmiyorsunuz,
Alçakgönüllülüğünüzü çok iyi biliyoruz imparator,
Barbarların kibirli boyunlarını büktüğünüz,
Daha yüce ve daha büyük zaferler elde etmek için,
Ne kadar alçakgönüllü olur ve yere eğilirseniz,
Dinleyin imparator, beni, hizmetkârınızı, Yeni Roma'yı,
Çılgılığımı dinleyin, arabaya binin,
Ve sokaklarımı ilahi töreninizle parlatın.⁴⁶

İmparatorun kendini aşağıladığı bu hareketi, şehir halkının dikkatlice organize edilmiş sözlü müdahaleleriyle birleşerek tören ortamında kayda değer bir gerilim yaratmış, geleneksel kullanıma dayalı halk beklentileri ile köklü ritüel kalıplarının, daha önce görülmemiş bir şekilde değiştirilmesi arasında tezat oluşturmuştur. Bakire'nin ikonasının imparatorluk arabasına yerleştirilmesi, bu kutsal nesnenin imparatorluğun savaş sancığı olarak kullanılması işleviyle uyumludur ve hâlihazırda onuncu yüzyılda görülen eski tören modelleri takip edilmiştir. 971 yılının yaz aylarında, Kiev Prensi Svyatoslav'a (yaklaşık 942-972) karşı düzenlediği seferden dönen İmparator I. Ioannes Tzimizkes (h. 969-976), zafer arabasındaki yerini "Mysia"dan gelen mor giysiler ve taçlar üzerine yerleştirilen Meryem Ana ikonasına bırakmıştı. Ancak, bu durumda imparator, atının üzerinde ve elinde çelenkler ile asalar tutarak arabayı takip etmiş;⁴⁷ böylece, imparatorun dünyevî ve ilahî alan arasında bir aracı olarak yüce konumunun yanı sıra, muzaffer bir hükümdar ve askerî lider olarak merkezî rolü de yansıtılmıştır. Buna karşılık, Ioannes'in "hükümdarın sol omzuna yaslanmış, tepesinde bir haç bulunan muhteşem bir asa" taşıırken yaya olarak yürümesi,⁴⁸ klasik zafer kavramından ziyade, tövbe fikrine odaklanarak izleyicilere imparatorluğun kendini temsil etme biçimlerinde yenilikçi bir değişimi aktarmayı amaçlıyordu. İmparatorun, sıradan bir vatandaş statüsünü simgeleyen yayan yürüyüşüne, imparatorluğun resmî törenleri çerçevesinde *adventus*'un [imparatorun şehre geliş seremonisi] bir parçası olarak beşinci yüzyıldan itibaren tanıklık edilmiştir, lakin bu durumda önemli bir fark bulunuyordu; seremoni, şehir surlarının dışarısındaki alanla sınırlıydı.⁴⁹ Aynı şekilde, imparatorun haç taşınması da tören alaylarının bir başka köklü özelliğiydi.⁵⁰ Yenilik, kâfırlara karşı başarılı bir savaşın ardından yapılan *adventus* töreni

⁴⁶ Prodromos, ed. Hörandner, no. 5, ss. 29-34, 51-53.

⁴⁷ Leo Diakonos, *Historiae libri decem*, ed. Karl Benedikt Hase (Bonn: Impensis Ed. Weberi, 1828), ss. 97-98.

⁴⁸ Prodromos, ed. Hörandner, no. 6, ss. 165-166.

⁴⁹ Gilbert Dagron, *Emperor and Priest. The Imperial Office in Byzantium* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), ss. 61-65.

⁵⁰ Constantine Porphyrogenetos, *De cerimoniis aulae byzantinae libri duo*, ed. Johannes Jacob Reiske, volumes I-II (Bonn: Impensis Ed. Weberi, 1829), I: s. 591.

çerçevesinde, bu unsurların yeni bir kombinasyonunun oluşturulmasında yatmaktadır. II. Ioannes, bu vesileyle kendisini, Hıristiyanlığın içten bir savunucusu ve Tanrı'nın, lütf ve desteğini ancak şahsî hürmet ve tövbesiyle elde edebileceği alçakgönüllü bir hizmetkârı olarak takdim etmiştir. Haçlı ideolojisinin, bunun üzerinde doğrudan bir etkisi olup olmadığını söylemek zordur, ancak haç sembolizmi ile kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilen tövbe alışkanlığı, en azından reddedilemez paralellikler oluşturmaktadır. Papa II. Urbanus'un (h. 1088-1099) 1095 yılındaki çağrısından itibaren, Haçlı seferinin olağanüstü bir tövbe eylemi ve Tanrı'nın yararına olan meşru bir savaş olduğu fikrine sürekli rastlanırken, uzun ağıtlar ve sıkça bahsedilen sözsüz keder ve pişmanlık hareketleri bu tavrın altını çizmektedir.⁵¹ İmparator II. Ioannes'in, tören girişinde yaptığı değişikliklerin de çok benzer ideolojik kalıplar tarafından motive edildiği açıktır.

Bizans'ın 1137/1138'de Kilikya, Antakya ve Kuzey Suriye'ye düzenlediği sefer, II. Ioannes'in doğudaki askeri başarılarının daha fazla kutlanmasına sebebiyet verdi.⁵² Nikephoros Basilakes ve Mikhael Italikos tarafından, büyük olasılıkla aynı zamanda, 1138 yılının sonlarında yazılmış iki methiye nutku günümüze ulaşmıştır.⁵³ Bu durumda, imparatorluğun düşmanlarının öncelikle Ermeniler ve Franklar olduğu, Konya'daki Selçuklu Türkleri ile Halep ve Asî Vadisi'ndeki Müslüman hükümdarların ise sadece ikincil hedefler olarak görüldüğü göz önüne alındığında, dinî düşmanlık hiçbir şekilde metinlerin ana teması olmamıştı. Müslüman tehdidini çağrıştıran metaforlar konusunda da olağanüstü bir ısrar söz konusu değildir. Bu nutuklarda hâkim olan tema, Kilikya şehirlerine karşı kazanılan zaferin, Haçlı lordlarının resmî teslimiyetinin ve imparatorun, Mayıs/Haziran 1138'de Antakya'ya muhteşem bir şekilde girişinin övgü dolu bir şekilde detaylandırılmasıdır.⁵⁴ Buna

⁵¹ Örnek için bkz. Christoph T. Maier, "Konflikt und Kommunikation: Neues zum Kreuzzugsaufruf Urbans II.," *Jerusalem im Hoch- und Spätmittelalter. Konflikte und Konfliktbewältigung – Vorstellungen und Vergegenwärtigungen* [Campus Historische Studien, volume 29] (Frankfurt ve New York: Campus Verlag, 2001), ss. 13–30, bilhassa 25–29.

⁵² Bu sefer ile ilgili ayrıntılar için bkz. Chalandon, 110–152; Michael Angold, *The Byzantine Empire, 1025–1204: A Political History* (Londra ve New York: Longman, 1997, ikinci baskı), ss. 187–188; ana kaynaklar ise şunlardır: Kinnamos, ed. Meineke, ss. 16–21 (trans. Brand, ss. 21–25); Choniates, ed. van Dieten, ss. 21–32 (trans. Magoulias, ss. 13–18); Ibn al-Athîr, VII: ss. 19–22; İngilizce tercümesi: *The Chronicle of Ibn al-Athîr for the Crusading Period from al-Kâmil fi't-Tâ'rikh*, volume I, *The Years 491–541/ 1097–1146: The Coming of the Franks and the Muslim Response*, ed. Donald Richards [Haçlı seferleriyle ilgili kısmın tercümesi bölüm 13'tedir] (Aldershot: Ashgate, 2005), ss. 339–342; Kamal al-Din, *Zubdat al-halab min tarikh Halab*, ed. Suhayl Zakkar, volumes I–II (Şam, Kahire: Dar al-Kitab al-Arabi), II: ss. 454–459.

⁵³ Nikephoros Basilakes, *Gli encomi per l'imperatore e per il patriarca*, ed. Riccardo Maisano [Byzantina et Neo-Hellenica Neapolitana, volume 5] (Napoli: Università di Napoli, 1977), ss. 89–125; Michael Italikos, *Lettres et discours*, ed. Paul Gautier [Archives de l'Orient Chretien, volume 14] (Paris: Institut Français d'Etudes Byzantines, 1972), ss. 239–270.

⁵⁴ Basilakes, ed. Maisano, II: 207–212, 230–238, 292–648, 913–998; Italikos, ed. Gautier, ss. 247–261, 265–266.

göre, imparatorun hükümdarlık iddialarına yönelik Frank muhalefeti⁵⁵ sessizce geçiştirilirken, Suriye seferinin toprak kazanımı açısından neredeyse hiçbir getirisi olmayan çok sınırlı başarıları, Perslerin imparatorluk birliklerinden duydukları korkuya, İsa'yı seven *Basileus*'un tebaasına sağladığı güvenliğe, imparatorun Fırat Nehri kıyılarına ve Suriye'nin Halep ile Şayzar şehirlerine kadar uzanan geniş kapsamlı askerî seferlerine ve Müslümanların zayıflığı ve ihanetine atıfta bulunan retorik klişeler seliyle abartılmaktadır.⁵⁶

Bununla birlikte, Nikephoros Basilakes'in nutku, özellikle 1130'ların başından beri İmparator II. Ioannes tarafından yayılan din temelli kendini temsil biçimlerine karşılık gelen bazı kayda değer özellikler içermektedir. Prodomos'un, Meryem Ana'nın aracı olarak hareket eden imparator şeklindeki şiiresel sunumları yerine, burada yazar [Basilakes], Mesih'i seven imparatorun, Mesih'in mirasının lideri olduğu düşüncesi üzerinde durmaktadır. Eski Ahit'in sunduğu simgesel Musa modeli temelinde, II. Ioannes, Tanrı'nın tüm ulusların lideri yaptığı, *basileus* olarak meshettiği ve seçilmiş halkı vaat edilen topraklara götürmek için gönderdiği bir hükümdar olarak görünmektedir.⁵⁷ Bu bağlamda, Kudüs'ün ilk kez imparatorluk politikasının bir parçası olduğuna dair açık bir imaya rastlamaktayız:

Siz, imparator, bu zahiri ve dünyevi Kudüs şehrine giden yolu özenle açtınız, kendiniz için ise başka, daha ilahi ve daha geniş bir yol açtınız, özellikle de

---

⁵⁵ Chalandon, 148–151.

⁵⁶ Basilakes, ed. Maisano, II. 79–81: οὐκ ὀλίγα τῆς Περσίδος ἐφόβησε καὶ κατέπερσεν οὕτω σοὶ τὸ ἔγχος προηστήριον, οὕτω σὺ κεραινοβόλος κατὰ Περσῶν πάλαι μὲν ἐστρατηγήσας, II. 207–208: Καὶ σὲ τὸν ἐμὸν εἶχεν Ἀλέξανδρον ἢ κατὰ Περσῶν τῶν ἄλλοτέρων ἐξέλασις, II. 281–284: Θαρσείτε, ὃ φίλόχριστοι... μηκέτι φονῶσαν χεῖρα δέδιτε βασιλεὺς φίλόχριστος ταύτην εἰς δεσμὰ παρήξε καὶ ζῆφος κατέαζεν ἄδικον, II. 630–634: διήλθες μὲν τὰ τῶν Ἀράβων πολισματα, διέστειλας δὲ τὴν καὶ μεγέθει καὶ κάλλει τῶν ἐκεῖσε προὔχουσαν πόλεων... ὀφθαλμὸν, ὃ βασιλεῦ, τῆς ὅλης Ἀρραβίας ἐξῶρουζας, χεῖρα Περσικῆς ἰσχύος ἀπέκοψας, II. ss. 657–662: καὶ τῶν Εὐφράτου πηγῶν ἔπιον, καὶ σοὶ τὰ τῶν Ἀσσυρίων ἐπέποται. Πολλοῦ γε τοῦ χρόνου, Χριστέ βασιλεῦ, οὐκ οἶδεν Εὐφράτης Λύσονιον ἀνακτα... ἄνδρες ἄλμοροι τὴν ἀσέβειαν. Italikos, ed. Gautier, ss. 261–264: Τί γὰρ δεῖ πετόμενόν τινα διῶκειν, ὥσπερ τοῦ ἐν Κυρρηστικῇ Βερροῖαιον βάρβαρον ἢ Χαλεπίτην... ἀπὸ τοῦ Χάλεπ - πολλάκις γὰρ ἐπιπέρω καὶ τοῦνομα, ὅτι πολλῶν ἡμερῶν ἐνταῦθα Ῥωμαίων σιγήπιρον οὐκ ἐθεάσατο ἥλιος - τῷ Σέξερ ἐπαφήκας τὸ στράτευμα... πολλὰς πόλεις Ἀράβων ἐλεηλάτησας ἀντὶ μιᾶς ἐκείνης, ὅλας ἑκατὸν πόλεις παραστησάμενος, ὧν τὸ ἐξαιρετον τὸ Κασιωτικὸν καθίστατο φρούριον, 266–267: αὐτὸς μὲν γὰρ ἐληίζου Ἰσραβας καὶ Κελτοὺς καὶ Ἀρμενίους καὶ Κίλικας· οἱ δὲ γε πονεροὶ γείτονες, οὗτος ὁ Ἰσμαῆλ - αἶε δὲ τοῦτο τὸ γένος ἐκθεσμον καὶ παρασπονδος - τὰς συνθήκας καὶ τοὺς ὄρκους συγγέαντες.

⁵⁷ Basilakes, ed. Maisano, II. 36–37: καὶ σὲ, τὸν μετὰ Χριστὸν τῆς Χριστοῦ κληρονομίας κεφαλὴν χρηματίσαντα, II. 182–191: ἐπεὶ γὰρ σε τεὸς εἰς κεφαλὴν ἐθνῶν κατέστησε καὶ εἰς βασιλέα ἔχρισε καὶ σὲ, τὸν ἐκλεκτὸν αὐτοῦ, τὸν ὄσιον, εἰς ὁδεγίαν Ἰσραὴλ ἐξαπέστειλε... ὁ δὲ σε καὶ χρίστας καὶ βασιλεύσας θεός... ἐκείνος καὶ περιέζωσε δύναμιν καὶ τὸν βαρχιονά σου ὡς τόζον χαλκοῦν ἔθετο, II. 710–713: οὕτως εἰς αἶμα τὸ ὕδωρ μετέβαλες, ὁ Μωϋσῆς, ὁ ἐκλεκτὸς κυρίου καὶ τὸν νέον ὁδηγῶν Ἰσραὴλ ἐπὶ γῆν ἐκείνην, ἣν πάλαι μὲν θεός Ἀβραὰμ ἐπηγγείλατο.

cennetteki kutsal Kudüs'e giden yol, güzel İsa'yı görerek ruhunuzu tatlandırarak, sevginizi tatmin edecek ve anlatılamaz bir sevinç duyacaksınız.⁵⁸

Kudüs Krallığı ve diğer Haçlı Devletleri üzerindeki hükümdarlık iddialarının arka planında yer alan bu ifade, bir yandan imparatorluğun siyasî çabalarının nihai hedefine işaret ederken, diğer yandan da bunları imparatorun “yeni Musa” rolünü yerine getirdiği için, ilahî olarak ona verilen ödülü gösteren daha geniş bir teolojik ve teleolojik çerçeveye yerleştirmektedir. Dünyevî ve göksel alanların bilinçli bir şekilde iç içe geçirilmesi, “Kudüs’ün yolu” ifadesine daha geniş bir mecazi anlam yükleyerek, Ioannes’in siyasî amaçlarını insanüstü bir düzlemde yüceltmektedir.

Malazgirt Savaşı (1071) sırasında İmparator IV. Romanos’un (h. 1067–1071) elinden alınan ve II. Ioannes’in şehrin Arap emiriyle yaptığı anlaşma vesilesiyle Bizanslılara iade edilen bir kutsal emanet olan Şayzar haçının⁵⁹ ayrıntılı tasviri ve sembolik yorumu, II. Ioannes’in 1133 yılındaki törene girişi esnasında aşırı göze çarpan bir şekilde ortaya çıkarılan haçın hürmetine yaptığı ideolojik vurgunun bir başka biçimini ifade etmektedir. Bununla birlikte, bu haçı büyük bir askeri başarının ardından imparatorun Hristiyan erdemlerini gösteren bir tevazu işareti olarak tasvir eden Theodoros Prodromos’un sembolik dilinin aksine, Basilakes ve Italikos imparatorluk birliklerinin Şayzar’daki başarısızlığını gizleyerek bu haçı Büyük Konstantinos’un 312 yılındaki Milvian Köprüsü savaşından önce gördüğü rüyette olduğu gibi bir zafer işareti olarak canlandırmaktadır.⁶⁰ Böylece bu iki hatip, kutsal emanetin ele geçirilmesini, Roma İmparatorluğu’nda Hristiyanlığın zaferiyle ilgili kilit anlatılardan biriyle ilişkilendirerek, Ioannes’in Suriye seferlerinin vasat sonuçlarını, kahramanlarının gerçek inanç uğruna verdiği bitmek bilmeyen mücadelenin bir kutlamasına dönüştürürler. Daha sonra tarihçi Ioannes Kinnamos, açıkça bu yorumun etkisi altında kalarak, haçı Konstantinos tarafından yapılan bir sanat eseri olarak sunacaktır.⁶¹

⁵⁸ Basilakes, ed. Maisano, ll. 285–291: ‘Αλλα γὰρ ἐκεῖνος μὲν, ὃ βασιλεῦ, τὴν ἐπὶ τὴν κάτω ταύτην καὶ φαινομένην Ἱερουσαλήμ ἀκριβῶς ἐξελένας, σαυτῷ δ’ ἐτέραν θειοτέραν ὁδὸν καὶ μάλα εὐρεῖαν ἀνέφραξ, τὴν εἰς Ἱερουσαλήμ δηλαδὴ τὴν ἄνω καὶ ἱεράν, ἀφ’ ἧς καὶ καθ’ ἣν τὸν γλυκὺν Ἰησοῦν ὀπανόμενος καταγλυκάζεις σου τὴν ψυχὴν, καὶ ἀποπληροῖς σου τὸν ἔρωτα, καὶ χαίρεις τὰ ἄρρητα.

⁵⁹ Basilakes, ed. Maisano, ll. 747–772, 792–804; Italikos, ed. Gautier, 264–265; Bizanslı tarihçiler de bu haçtan bahsetmişlerdir: Kinnamos, ed. Meineke, 20, ll. 9–15 (trans. Brand, 25); Choniates, ed. van Dieten, 30–31 (trans. Magoulias, 18) (IV. Romanos’un imparator çadırından çalınan eşyalar arasında bu haçı da gösteren kaynağına atıfta bulunarak).

⁶⁰ Basilakes, ed. Maisano, ll. 766–771: ἄλλ’ ὁ θεὸς αὐτός, ὡς πάλαι Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν, οὕτω καὶ νῦν σε τοῖς αὐτοῖς παραθαρρύνει κατὰ Περασῶν καὶ τὴν νικῆν παρεγγυᾶσθαι καὶ προμνηστεύεται... τοῦτό σοι τὸ ὄπλον οὐράνιον, ἐν τούτῳ νικά νῦν τοὺς ἐχθρούς, Italikos, ed. Gautier, 266: ὁ σταυρῷ νικήσας ἀστροειδεῖ βασιλεὺς τοὺς ἐχθρούς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ τῷ σταυρῷ ἐνεγέγραπται, ἵνα σὺ καθάπερ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος ἔχῃς θαρρεῖν ὡς νικητικὰ σοὶ τὰ σύμβολα δέδοται.

⁶¹ Kinnamos, ed. Meineke, 20, ll. 13–14: οὗ ὁ ἐν βασιλεῦσι φασιν ἀπόστολος ἐφιλοτεχνήσατο Κωνσταντῖνος.

II. Ioannes'in resmî ideolojisinde Kutsal Topraklar kavramı, hayatının sonuna kadar kilit bir faktör olarak kalmıştı. İmparatorun kardeşi Isaakios, 1130 yılındaki bir hanedan anlaşmazlığı nedeniyle Dânişmend emirine ve Küçük Asya'daki diğer Türk ve Hıristiyan beylerine iltica etmiş ve 1139 yılında imparatorla uzlaşmasından kısa süre önce, Kudüs'teki Kutsal Kabir kilisesine hac ziyaretinde bulunmuş ve Ürdün Vadisi'ndeki Vaftizci Yahya Manastırı hayrına bir su kemeri inşa edilmesinin masraflarını üstlenmiştir.⁶² Böylece, Komnenos hanedanının en önde gelen üyelerinden birinin, Kutsal Topraklarla doğrudan bağlantılı olan bir tövbe eylemiyle imparatorluk sarayına dönmeye hazırlandığını görüyoruz. Kinnamos'a göre, İmparator II. Ioannes Kutsal Topraklara bir hac ziyareti planlamış ve Diriliş Kilisesi'ne adak olarak vermek için altından bir kandil hazırlamıştır.⁶³ Ayrıca, Isaakios'un Nisan 1143'te Kilikya'daki ölümünden kısa bir süre önce yaptığı iddia edilen veda konuşmasının Khoniates'teki versiyonunda, İmparator Ioannes'in ihtirasının nihai hedefi olarak açıkça Filistin'den bahsedilmektedir.⁶⁴

Komnenos sarayının Türklerle yapılan mücadeleye ilişkin ideolojisi, İmparator I. Manuel (h. 1143–1180) döneminde daha da geliştirilmişti. Sultan II. Kılıç Arslan'ın 1161 yılında imparatorluk sarayına yaptığı ziyaret, İmparatorun başarılarının yeni bir kutlaması için muhteşem bir fırsattı.⁶⁵ Bu hadise, törensel bir giriş, imparatorluk ailesinin resmi olarak boy göstermesi (*προκypσις*), Hippodrom oyunları, ziyafetler ve diğer şenliklerden oluşan bir dizi büyük tören gösterisinin sahnelenmesine sebep olmuştu. Retorikçi Euthymios Malakes (1115-1204 öncesi) tarafından yazılan ve günümüze ulaşan bir methiye nutku, törenlerin ideolojik çerçevesini çizmektedir.⁶⁶ Konuşmanın ana motiflerinden biri, özellikle sultanın hükümdarın ayakları önünde gönüllü olarak secde etmesiyle vurgulanan, İmparator Manuel'in erişilemez üstünlüğüdür.⁶⁷ Euthymios, en başından beri bu olayın eşsizliğini vurgulamaktadır:

⁶² Isaakios'un hac ziyareti için bkz. Prodromos, ed. Hörandner, no. 40, bilhassa 4–21 (Isaakios'un Vaftizci Yahya'ya hitaben söylediği bölüm): *καὶ προσκυνήσας τὸν σεβάσμιον τάφον / καὶ πάντας ἀπλῶς τοὺς ἐκεῖ θεῖους τόπους, / Ἰορδάνου δὲ ταῖς ῥοαῖς λελουμένος / καὶ τῆς ἐν αὐτῷ σῆς μονῆς το χωρίον, / ... διψηλὸν εὐρῶν ὡς τὸ Λιβύης πέδον, / ... καὶ ζῆλον ἔσχον ἔμπυρον τῇ καρδίᾳ / τοῦ τῆν ἄνυδρον ὕδραγωγῆσαι τέως.* Isaakios'un kaçıışı ile ilgili olarak bkz. Chalandon, 83–85.

⁶³ Kinnamos, ed. Meineke, 25, ll. 14–19 (trans. Brand, 28).

⁶⁴ Choniates, ed. van Dieten, 42 (trans. Magoulias, 24); On ikinci yüzyıl methiye metinlerinin Kudüs kavramı üzerindeki ısrarı için ayrıca şuraya bkz. Kolia-Dermitzaki, 332–337.

⁶⁵ Bu olay için bkz. Cahen, 101; Turan, 227–228; Magdalino, 76–77.

⁶⁶ Euthymios Malakes, “Τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς τὸν αὐτοκράτορα κύριον Μανουὴλ τὸν Κομνηνόν, ἐκφωνηθεὶς ὅτε εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ σαουλᾶνος προσελθὼν αὐτῷ”, *Noctes Petropolitanae*, ed. Athanasios Papadopoulos-Kerameus (St. Petersburg: V.F. Kirshbauma, 1913, Leipzig tekrar baskısı: Zentralantiquariat der Deutschen Demokratischen Republik, 1976), ss. 162–187.

⁶⁷ Malakes, ed. Papadopoulos-Kerameus, ss. 165, 166, 167, 168.

Başka yerlerde hükümdar olan adamların imparatorlara sığınmacı olarak bu şekilde geldiklerini, onlara bu şekilde yalvardıklarını ve onlara bu şekilde boyun eğme sözü verdiklerini bana hiçbir hikâye aktarmadı, bu yüzden hiçbir örnek veremem.⁶⁸

Bir yandan, Manuel ile Büyük İskender ve Süleyman gibi antik ve İncil'deki modeller arasında, diğer yandan da Kılıç Arslan ile Pers Kralları Darius, Kserkses ve Sebe Melikesi arasında paralellikler kurarak argümanını geliştirmektedir.⁶⁹ Bu imgesel süreklilikler aracılığıyla, imparatorun doğudan gelen barbar güçlere karşı, Hristiyan medeniyetinin savunucusu olarak tarihsel rolünün altını çizmektedir ve aynı zamanda da “İran’daki tüm liderlerin lideri” ve “böylesine büyük bir efendiliği sahiplenmiş, böylesine büyük övgülerle şımartılan, asaletiyile böylesine övünen ve binlerce askerle kendini böylesine yücelten bir adam” olarak görünen sultanın, üstün mertebesini yücelmiştir.⁷⁰ Yakın tarihli emsalleri bile bu mevcut başarının önemine ulaşamamıştır. Malakes, İmparator II. Ioannes döneminde imparatorluk sarayına sığınan Kılıç Arslan’ın babası Mesud’dan açıkça bahseder.⁷¹ Bununla birlikte eski sultan, düşmanları tarafından ülkesini terk etmeye zorlanırken artık yabancı hükümdarlar, dış tehditlere maruz kalmadan İmparator Manuel’i ziyaret etmektedir. Sonunda yazar, Yeni Ahit’teki İranlı üç bilge adamın Mesih’in mezarına gelmesini öngören modele dayanarak Kılıç Arslan’ın gelişine dini bir yorum getirmektedir. Malakes, “yeryüzünün gerçek kralı”nı arayan Pers astrologları ile “en doğru ve erdemli” imparatoru görmeye gelen Selçuklu sultanı arasında paralellik kurarak methettiği bu olayı, Hristiyan “*Heilsgeschichte*” kavramıyla ilişkilendirir ve Manuel’i Mesih benzeri bir konuma yükseltir. Nihayetinde, imparatorluk sarayındaki kabul töreni sırasında kendisine imparatorun manevi oğlu unvanı verilen sultana, Hristiyan-Roma âlemiyle bütünleşmesini tamamlaması için vaftiz olması öğütlenir. Türklere karşı yürütülen savaşlara yönelik ideolojisi Meryem Ana’nın koruyuculuğu, tövbe ve Kutsal Topraklar kavramlarına dayanan II. Ioannes ile karşılaştırıldığında Manuel, bundan ziyade, kâfir barbarlar için Hristiyan inancının cazibesiyile birlikte kendi Mesih benzeri konumunu vurgulamaktadır. Bilinçli bir şekilde kendini aşağılama, yerini kendini yüceltmeye bırakmaktadır.

Bununla birlikte, Manuel’in yeni evlat edindiği manevi oğlunu, törene giriş esnasında imparatorluk arabasında kendisiyle yan yana dururken sunma girişimi, yaygın dini duygulara karşı Büyük Kilise’nin din adamları tarafından hoş görülemeyecek kadar güçlü bir saldırıydı ve bu nedenle daha sonraki tarihçiler

⁶⁸ Malakes, ed. Papadopoulos-Kerameus, s. 166.

⁶⁹ Malakes, ed. Papadopoulos-Kerameus, ss. 165–166.

⁷⁰ Malakes, ed. Papadopoulos-Kerameus, s. 165.

⁷¹ Malakes, ed. Papadopoulos-Kerameus, s. 168.

tarafından eleştirilmişti.⁷² İmparatorun bu kararı, Tanrı'nın gazabına sebep olan ve bir depremle törenin engellendiği, kutsallığa aykırı bir hareket olarak sunulmuştur. Manuel, bulunduğu makama yeni bir yorum getirerek törensel uygulamaları olumlu yönde değiştiren babası İoannes'in aksine, kâfir bir barbarı resmî saray ritüellerinin kutsal alanına dâhil etmeye çalışarak geleneksel teamüllere ve yaklaşımlara saygısızlık ediyor gibi görünmektedir. Bizanslı din adamlarının tutumu şüpheye yer bırakmıyordu: Vaftız edilmiş Müslüman bir hükümdarı sarayın mahrem çevresine kabul etmeye hazırlardı, ama hiçbir şekilde bir kâfirin imparatorluk ritüellerinin kutsal alanına girmesini onaylamamışlardı. 1180 yılının başlarında, dinden dönen Müslümanların Hıristiyanlığa geçişini kolaylaştırmak için Katesizm Kitabı'ndaki, İslam'a yönelik lanetlemeyi çıkarmaya çalıştığında, İmparator Manuel'in Kilise temsilcilerinin inatçı direnişiyile karşılaşması, Kilise önderlerinin İslamiyet'e yönelik geleneksel Bizans tutumlarıyla ilgili yenilikleri kabul etmekteki isteksizliğine paralel olan başka bir örnektir.⁷³

Euthymios Malakes, imparatorun, Bizans-Selçuklu sınırındaki bir seferden dönüşünün ardından, 1176 yılının Epifani Yortusu'nda (6 Ocak) Manuel'in Konya Sultanlığına karşı verdiği mücadeleden bahseden ikinci bir konuşma yapmıştı.⁷⁴ Seferin ana hedefleri, önceden yıkılmış ve civarı Türkmen göçebelerin eline geçmiş olan iki sınır kalesinin, özellikle de Yukarı Menderes Vadisi'ndeki Dorylaion (modern Eskişehir) ve Soublaion'un (modern Homa) yeniden ihya ve tahkim edilmesiydi.⁷⁵ O sırada imparatorluk hükümetinin, Sultan II. Kılıç Arslan'a karşı birkaç ay içinde Miryokefalon felaketiyle sonuçlanacak olan, büyük saldırı hazırlıkları devam ediyordu. Bu nedenle, kâfir düşmanla yeni bir güç denemesi için coşku yayan savaşçı bir ruhun, eski uzlaşmacı tutumların yerini alması şaşırtıcı değildir. İmparator Manuel'in, 1175 yılının sonlarında yazdığı bir mektupta Papa III. Aleksander'a Kutsal Kabre giden yolu onarmış olduğuna dair güvence vermesi ve böylece ondan Batılı hükümdarları Müslümanlara karşı verdiği savaşını desteklemeye teşvik etmesini istemesi,⁷⁶ resmî Bizans propagandasının imparatorun

⁷² Choniates, ed. van Dieten, ss. 118-119 (trans. Magoulias, 67). John Kinnamos, ed. Meineke, s. 206 (trans. Brand, 157)'ün övgü dolu metninde bile sultanın törende yer almasına karşı patriğ in itirazından bahsetmektedir.

⁷³ Magdalino, ss. 10-11, 387; Choniates, ed. van Dieten, ss. 213-219 (trans. Magoulias, ss. 121-123).

⁷⁴ Konstantinos Bones, "Εὐθυμίου τοῦ Μαλάκῃ πητροπολίτου Νέων Πατρῶν (Ἰπάτης) Δύο ἐγκωμαστικοὶ λόγοι, νῦν τὸ πρῶτον ἐκιδιδόμενοι, εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Α΄ Κομνηνὸν (1143]80)", *Theologia*, 19 (1941-1948): 513-558 ve 524-550: Λόγος τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Νέων Πατρῶν κυροῦ Εὐθυμίου εἰς τὸν αὐτοκράτορα κῆρον Μανουὴλ Κομνηνὸν μετὰ τὴν τῆς Περιοδος νικηφόρον στρατεῖαν ἐπανακάμψαντα. Konuşmanın hangi yortuda yapıldığı 536, ll. 4-5'ten kolayca anlaşılabilir: ὁ σήμερον ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζόμενος ἀθάνατος βασιλεὺς.

⁷⁵ Chalandon, ss. 503-505; Magdalino, s. 96; Angold, ss. 222-223; bu olayın ana kaynakları şunlardır: Kinnamos, ed. Meineke, ss. 294-296, 297-298 (trans. Brand, 220-223); Choniates, ed. van Dieten, ss. 176-177 (trans. Magoulias, ss. 99-100).

⁷⁶ Franz Dölger and Peter Wirth, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, volume II, *Regesten von 1025-1204* (Münih: Verlag C.H. Beck, 1995), no. 1520; Magdalino, 96.

komutası altında genel bir Hıristiyan saldırısı planını desteklediğini göstermektedir.⁷⁷

Bu bağlamda Euthymios Malakes, İmparator II. Ioannes'in retorikçileri tarafından geliştirilen ideolojik imgeleri, Manuel'in 1175/1176 yıllarındaki politikasının amaçlarına ve koşullarına uyarlamıştır. Dorylaion'un ihyası, konuşmanın ana temasını oluşturmaktadır ve yazar bu temelde, "Tanrı'nın mirasının" çoğunu çalan ve parçalayan kâfir ve barbar Perslere karşı, "İsa'nın otlağının koyunları" olan halkı adına, "Mesih'in savaşçısı" olarak savaşan muzaffer imparator kavramını geliştirmektedir.⁷⁸ Tıpkı daha önceki metinlerde olduğu gibi, imparator, barbarlara karşı bir koruyucu ve bariyer rolündedir;⁷⁹ ancak yazar, belirsiz bir genişleme ihtiyacından veya Roma birliklerinin ulaştığı uzak şehirlerden ve nehirlerden bahsetmek yerine, imparatorluğun Türk fetihleri sonucunda uğradığı önemli toprak kayıplarını açıkça kabul etmektedir. Böylece, daha sonra Niketas Khoniates tarafından biraz değiştirilerek aktarılan ve eskiden Romalılara ait olan toprakların, kâfirlerin kalelerine dönüştüğüne dair ifadeyle ilk kez karşılaşmış oluyoruz.⁸⁰ Aynı şekilde Malakes de terk edilmiş kentlerden, tahrip edilmiş kiliselerden ve kıymetli incilerin domuzlar tarafından çiğnendiğini görmeye tahammül eden Tanrı'nın sabrından söz etmektedir.⁸¹ Theodoros Prodromos'un 1130'ların başında yazdığı şiirlerinde daha evvel dile getirildiği gibi, imparatorluğun bütünlüğüne yönelik olası bir tehdit düşüncesi, imparatorun başarılı askerî eylemlerinde somutlaşan Tanrı'nın müdahalesi umuduyla birleştirilmiştir. Khoniates'in, bu makalenin başında alıntılanan duası, 1176 yılının başlarına tarihlenerek açık bir paralellik oluşturmaktadır.

Kâfir tehlikesi, hoşgörüsü, bilgeliği ve bedensel gücüyle Kral Davut'un tam bir kopyası gibi görünen, Tanrı için hararetle yanıp tutuşan⁸² ve haklı olarak Evrenin Kralı'nın (Manuel) adaşı olan bir imparator tarafından bertaraf edilir, zira

⁷⁷ 1175/1176 yıllarında Bizans imparatorluk sarayında Haçlı seferleri ve kutsal savaş ruhunun hâkim olduğuna dair kanıtlar için bkz. Magdalino, 96–97.

⁷⁸ Malakes, ed. Bones, 527, ll. 11–12: ἡ βασιλέα νικηφόρον καὶ πάλιν ὑπιδέζη με... ἡ ἀθλητὴν Χριστοῦ καλέσεις, 527, l. 18: ἡμεῖς δὲ λαός σου καὶ πρόβατα νομῆς σου, 527, ll. 19–20: γῆν ἐκείνην, ὅσην ἐκ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς οἱ δυσσεβεῖς ἀρπάσαντες ἔχουσιν, 535, ll. 8–9: δεινὸν τὴν Θεοῦ κληρονομίαν ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν λωποδυτεῖσθαι καὶ περιτέμνεσθαι.

⁷⁹ Malakes, ed. Bones, 534, l. 15: ἀποτειχισμα τοῦτο βαρβάρους, φραγμοῦ μεσότοιχον [yani, imparatorun Dorylaion'a ilişkin önlemleri], 545, l. 2: τὸν βασιλέα, ἀληθῶς ἀλεξητήρα καὶ ἀλεξιακόν.

⁸⁰ Malakes, ed. Bones, 539, ll. 17–18: τὰ πάλαι μὲν Ῥωμαίοις σχοινίσματα, νῦν δὲ τῶν ἀσεβῶν ὄρητῆρια.

⁸¹ Malakes, ed. Bones, 540, ll. 1–3: ἐθαύμαζε τὴν Θεοῦ μακροθυμίαν, ὅπως ἐπὶ τοσοῦτον ἠνέσχετο τοὺς καλοῦς αὐτοῦ μαργαρίτας ὑπὸ τῶν χοίρων πατουμένους ὄρων.

⁸² Malakes, ed. Bones, 527, ll. 25–27: τὸ ἀπρηκρίβωμένον ἀφομοίωμα τοῦ Δαυτῆ... καὶ τοῦ Θεοῦ τῷ ζῆλῳ κατεσθιόμενος.

İsa'nın şeytanları alt etmesi gibi, imparator da barbarları kovmuştur.⁸³ Sayısız ulusu yenmiş ve kudretli kralları öldürmüş bir hükümdar olarak, Persler tamamen yok olana kadar onlarla savaşmaktan asla vazgeçmeyecektir.⁸⁴ Basilakes'in 1138'de kullandığı Musa modeli, Roma hakimiyetinin ötesindeki topraklara doğru olan yayılmacı çabaları desteklerken, Davut modeli ezici bir dış tehdide karşı, savunmacı tutumları akla getirmektedir.

Bu nedenle konuşmanın büyük bir kısmı, çeşitli şekillerde, yorulmak bilmeyen savunucu motifini detaylandırmaktadır: Manuel, barbarları kovmuştu ve gözyaşı döküp aşağılanmalarına sebep olmuştu.⁸⁵ Sultanı, imparatorluk lütuflarına karşı nankörlüğünden dolayı kınayan ve ona taahhütlerini hatırlatan bir imparatorluk mektubu, “mızraktan daha güçlü bir silah” şeklinde nitelendirilmiştir.⁸⁶ Manuel, hem “Tanrı'ya öykünen” hem de “Tanrı” olarak adlandırılabilirdi, çünkü bir yandan askerleriyle birlikte tuğla ve taş taşıyarak kendini küçük düşürmüş, diğer yandan da Dorylaion kalesini yeniden inşa ederek yeni bir eser ortaya çıkarmıştır.⁸⁷ Bedeni sert, ruhu ise son derece sabırlıdır, zorluklara katlanır ve gece gündüz cesur, dinç ve uyanıktır. Tüm bu meziyetler, Ölümsüz Kral'ın Ürdün Nehri'nde vaftiz edildiği gündeki gibi, sabır ve sağduyu gerektiren koşullar altında meydana çıkmıştı.⁸⁸ İmparator, barbarların neden olduğu yıkım karşısında gözyaşı dökmüştür.⁸⁹ Yeşaya'nın (8.7) “Tanrı bizimle beraberdir” sözü, vücudu savaşmaktan yorulmayan ve karar verirken zihni bulanmayan imparator tarafından bariz şekilde doğrulanmıştır.⁹⁰

Theodoros Prodromos'un “Komnenos yazgısı” başlığının altında ortaya koyduğu hanedan sürekliliği motifi, burada barbarlar ile yapılan savaşlarda eşit

⁸³ Malakes, ed. Bones, 528, ll. 3–9: καλῶς ἄρα καὶ προσηκόντως ὁ αὐτοκράτωρ ὀμνῶν μετ' τῷ τοῦ παντὸς βασιλεῖ... τοῦτο δραπετεύει βαρβάρους.

⁸⁴ Malakes, ed. Bones, 532, ll. 2–4: οὗτός ἐστιν ὁ πατάζας ἔθνη πολλὰ καὶ ἀποκτείνας βασιλεῖς κραταιούς. οὐκοῦν οὐδὲ Πέρσας πάσεται ποτε πολεμῶν, ἕως ἄν εἰς τέλος πατάζη καὶ ἀπωλείας παραπέμψῃ βυθῶ.

⁸⁵ Malakes, ed. Bones, 530, l. 26–531, l.4: Ταῦτα λέγει θρηγῶν ὁ Πέρσης...

⁸⁶ Malakes, ed. Bones, 532, l. 21–533, l. 9: ὑπαγορεύει γράμμα πρὸς τὸν ἀλάστορα... ὃ γράμμα βασιλέως ἰσχυρότερον δόρατος, ayrıca bkz. Dölger and Wirth, no. 1519. Bu ayrıntıyı, *Spatharios* Thomas'ın 1175 sonbaharında II. Kılıç Arslan'a gönderdikleri elçilik heyeti ile ilişkilendirirler: Kinnamos, ed. Meineke, 296–297 (trans. Brand, 222).

⁸⁷ Malakes, ed. Bones, 534, ll. 21–24: οὐκ ἔχω τί σε ὀνομάσω τὸν αὐτοκράτορα, εἴτε Θεοῦ μιμητὴν... εἴτε Θεόν.

⁸⁸ Malakes, ed. Bones, 535, l. 22–536, l. 13: ὃ σῶμα στερέμνιον, ὃ ψυχὴ καρτερικωτάτη... ὡς αἰεὶ σου τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸ φερέπονον ἐκπληττόμενοι... ἀλλ' ἥσαν σοι πᾶσαι μὲν νύκτες ἀγρυπνία μία, πᾶσαι δὲ ἡμέραι κάματος εἶς.

⁸⁹ Malakes, ed. Bones, 539, l. 23–540, l. 1: ἥσχαλλεν ἐπὶ ταῖς ἠρπαγμέναις πόλεσι παρὰ τῶν βαρβάρων, ἐδάκρυεν ἐπὶ τοῖς βεβηλωθεῖσιν ἁγίοις.

⁹⁰ Malakes, ed. Bones, 540, ll. 28–30: μάθετε ὅτι ὡς θεὸς ἐστὶ μεθ' ἡμῶν, βασιλεὺς, ὃ οὕτε σῶμα κάμνει μαχόμενον οὕτε νοῦς ἀμβλύνεται βουλευόμενος.

derecede yetenekli iki askeri liderin yan yana getirilmesi şeklinde yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Sadece babasına haklı olarak hayranlık duyabilirdi, çünkü o da bu barbarlara karşı mücadelesini ve savaşını, kendi yaşamı sona ermeden sonlandırmıştı. Öyleyse, biri böylesine büyük bir imparatorun oğlu ve bir imparator, diğeri ise imparatorluk yönetimini devraldığı ve hem heybetin hem de erdemlerin ardılı olarak babasının tahtına oturduğu andan itibaren, Perslere karşı cesurca savaşan böyle büyük bir imparatorun babasıdır... O [İmparator II. Ioannes], şehirleri Romalılara geri kazandırdı, ta ki Tanrı uğruna öldüğü ve inananların ruhlarını yücelttiği gerçeğini güzel bir kefen gibi taşıyarak onlara karşı verdiği savaşlar ve mücadelelerle birlikte bu dünyadan ayrılana kadar, imparatorlar arasından kutsal adamlar kürsüsüne yükseldi ve Ekümenik Kral'ın yanında bir mertebe kazandı.⁹¹

Bu mücadeleye dâhil olan üçüncü taraf ise, “Tanrı tarafından da sevilen imanlı ve erdemli hükümdara” bağlılık göstermek ve onu alkışlayarak ve överek minnettarlıklarını ifade etmekle görevli olan Konstantinopolis halkıdır.⁹² Malakes, özellikle tebaanın hükümdarları için dua etmesinin önemini vurgularken,⁹³ harp meydanında savaşan imparator imgesiyle, efendilerinin zaferi için Tanrı'ya hararetle yalvaran halk imgesini birleştirmiştir. İmparatorun silah tutan elleri, savaş çıgıkları, teri ve silahların çarpışması, halkın göğe kaldırdığı elleri ve Tanrı'ya yakardığı dualarının yanı sıra, gözyaşları ve ağıtlarıyla da birleştirilmektedir.⁹⁴ Dolayısıyla bu metin, hükümdar ve tebaası arasında güçlü bir birlik ve dayanışma duygusu uyandırır ki bu da açıkça dua eden ortak manastır topluluğu idealinden örnek alınmıştır. Sonuç olarak dinî unsur, bu konuşmanın her yerinde mevcut olsa da II. Ioannes dönemine kıyasla spesifik bir haçlı idealine çok daha az değinilmektedir. Kudüs, hac ve haç gibi ideolojik özellikler bu konuşmada neredeyse hiç yer almazken, ana odak iç uyum, savunma ve Bizans yönetiminin restorasyonu üzerinedir. Manuel'in “haçlı seferi”, eğer gerçekten bu şekilde algılanıyorsa, Kutsal Topraklarla ya da onunla alakalı sembolik dille hiçbir ilgisi yoktu, ancak on ikinci yüzyılın sonlarında egemen olan yeni savunma ideolojisinin gelişmesine zemin hazırlamıştı.

Komnenos hanedanının, kâfir Haceroğullarına karşı oynadığı koruyucu rolüne dair olan tasvir, Selanikli Eustathios'un (yaklaşık 1110-1198) 1174-1179

⁹¹ Malakes, ed. Bones, 540, ll. 6–21.

⁹² Malakes, ed. Bones, 543, l. 31–32: ἀγαπήσατε τὸν πιστὸν καὶ φρόνιμον οἰκονόμον, ὃς καὶ παρὰ θεοῦ ἐπιπόθητος, 544, ll. 30–32: πάντες δὲ τὴν εὐχαριστιαν ὡς ἐξ ἑνὸς προσηγήμενον στόματος σὲ μὲν εὐφημοῦντες, κροτοῦντες καὶ ὡς ἐζὸν ἦν μεγαλύνοντες.

⁹³ Malakes, ed. Bones, 545, ll. 3–9: οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ δεήσεις πρὸς θεὸν ἐκτενέστεραι... πάντων δὲ ὁμοῦ συντρεχόντων καὶ πανδήμους τὰς εὐχὰς ποιουμένων, γένους παντὸς, ἡλικίας πάσης, τύχης, ἐπιτηδεύματος... ἡ πόλις ἐγέμε.

⁹⁴ Malakes, ed. Bones, 545, ll. 15–24.

yılları arasında kaleme aldığı üç söylevde daha vurgulanmıştır.⁹⁵ İlginç bir şekilde, İmparator Manuel, 1176 yılında Miryokefalon'daki feci yenilgisine rağmen, bu savaş Komnenosların doğudaki savunma savaşının zirvesi olarak sunulmaktadır. Eustathios iki konuşmasında, I. Aleksios'un Türklere karşı gösterdiği askeri başarılarla başlayan ve halefleri döneminde imparatorluk topraklarının kademeli olarak pekiştirilmesiyle sonuçlanan, üç aşamalı bir gelişme imgesini ortaya koymaktadır. Tüm doğu *oikumeni*, bölgelerin zenginlikleri için açgözlülükle hareket eden barbarlarla dolup taştıktan sonra, Aleksios önce onları Küçük Asya'nın kıyı bölgelerinden geri attı ve oğlu Ioannes ise Hacer'in şeytanlarını, daha da doğuya sürdü; dolayısıyla barbarların korkmasının ve Tanrı'nın kuzularını savunulmasının sebebi oldu.⁹⁶ Manuel, kendi seleflerinin yaptıklarını yeni başarılarla taçlandırmıştı.⁹⁷ I. Aleksios⁹⁸ döneminde, Bizans ordusundaki zayıflıklara ve dönemsel askeri yetersizliklere⁹⁹ değinilir, ancak bunlar olumlu anlamda Komnenos imparatorlarının başarıyla üstesinden geldikleri zorluklar olarak yorumlanır ve dolayısıyla savaş alanında deneyimli komutanlar olarak büyük kapasitelerini ve Hıristiyan halkının Tanrı tarafından seçilmiş kurtarıcıları olarak tarihsel misyonlarını gösterirler.¹⁰⁰ Böylece, ordu istikrarlı bir şekilde gücünü toparlamış¹⁰¹ ve İmparator Manuel, Menderes Vadisi'ndeki barbarlara karşı zaferle sonuçlanan savaşlar vererek nehri ve çevresini, katledilen düşmanlarla doldurmuştu.¹⁰² Eustathios 1176'da yaptığı

⁹⁵ Türklere bahseden bu bölümler için bkz. Eustathios of Thessalonica, *Opera minora*, ed. Peter Wirth [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, volume 32] (Berlin ve New York: Walter de Gruyter, 2000), Logos M, ss. 204–207 (6 Ocak 1176 tarihli), Logos N, ss. 234–249 (1179 tarihli, muhtemelen 4 Eylül'deki Musa Yortusunda okunmuştur), Logos O, ss. 268–270, 271–272, 281–284, 288, (6 Ocak 1174 tarihli); bu metinlerin daha ayrıntılı bir analizi için bkz. Andrew F. Stone, "Stemming the Turkish tide: Eustathios of Thessaloniki on the Seljuk Turks", *Byzantinostanica*, 62 (2004): ss. 125–142; yazar için bkz. Peter Wirth, *Eustathiana. Gesammelte Aufsätze zu Leben und Werk des Metropoliten Eustathios von Thessalonike* (Amsterdam: A.M. Hakkert, 1980).

⁹⁶ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 235: ἐντεῦθεν εἰσῆρρησε τῆ Ἀσιάτιδι γῆ κακὸν ἅπαν, καὶ τέως ἀνακοπτομένη τὰ πρὸ τούτου κατήρραζε πλεμύρα πάσης φαυλότητος καὶ τὴν ἐφάν οἰκουμένην κατέκλυσεν... τρυφαὶ γὰρ ἐκεῖνα παλαίταται... ὠδοποιοῦν τοῖς βαρβάροις, ss. 236–237: καὶ Ἀλέξιος μὲν ἐκεῖνος ὁ μέγας πρῶτος εὐσθενεστάτη χειρὶ τὸ βριθὺ κακὸν ὤθησε... τὰ πρῶτα μὲν ἀπαγαγὼν τοὺς βαρβάρους τοῦ θαλασσίου ὕδατος, ss. 237–238: Ἰωάννης ὁ καὶ γένους καὶ βασιλείας καὶ τροπαίων ἐκεῖνος διάδοκος... καὶ φόβος προεκηθῶν ἐκλόνει τὸ βάρβαρον βαρὺς ἐμπίπτων... ἐκεῖνος οὖν τὸ τῆς Ἄγαρ κακὸν ἐπὶ πλέον ἀπέστησε... ἵνα ὠρουμένον μὲν τῶν ἀγρίων λύκων ἀκούωμεν τὰ τοῦ θεοῦ ἀρνια ἡμεῖς... ὄνυχος δὲ ἐμπειρόντων μὴ πείραν ἔχοιμεν;

⁹⁷ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 238.

⁹⁸ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 238: ἐν ἄσθνεϊα Ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος.

⁹⁹ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 241: τὸ δὲ βάρβαρον ἐξέβαινε καθ' ἡμῶν εὐτυχῶς... εἴ που μὴ ἐπιτυχῶς αὐτῷ ἢ τοῦ πολέμου σχοιῆ ῥοπή.

¹⁰⁰ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 239: ἀλλὰ παρῴψασαι καὶ εἰς τὸ κραταιότατον, τοῦτο δὲ, ὁ σιοπούμεθα νῦν, ὁμολόγεται καὶ αὐτό, 238: ἢ τῆς παντουργοῦ τριάδος ἐκλογή αὕτη, 239: ἀντιπίθεις τὸν ἀζύμαχον, ἀμφοτέρον βασιλέα τε ἀγαθὸν καὶ πολεμιστὴν κρατερόν.

¹⁰¹ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 238–239.

¹⁰² Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 242–246.

konuşmasında, Türk sellerini, Anadolu yaylalarına geri iten ve böylece doğu vilayetlerinde barış ve güvenliği yeniden tesis eden bir dizi gelgit dalgası metaforunu kullanmıştır.¹⁰³

Bizans'ın Küçük Asya'daki düşmanları için kullanılan isimler, eğer bunlar yalnızca onların barbar doğalarına atıfta bulunan ifadeler değilse,¹⁰⁴ başlıca “Hacer'in torunları”, “Hacer'in kabilesi”, “İsmail'in torunları” gibi klasik adlandırmalar¹⁰⁵ veya “Hacer'den gelen karışık kalabalık”¹⁰⁶ ya da “Hacer'in şeytanları” gibi daha incelikli çeşitlerdir.¹⁰⁷ Theodoros Prodromos'un şiirleri ve Euthymios Malakes'in nutkuyla karşılaştırıldığında, antik Perslere yapılan atıflar, çok daha nadirdir. Sadece bir örnekte, Türklerin ortaya çıkışına ilişkin kısa bir tarihsel inceleme çerçevesinde, onları Arap kabilelerinin Fars ırkıyla karışımı olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁸ Böylece Eustathios, önceki hatiplerden bile daha fazla olacak şekilde, imparatorluğun Müslüman dünyasıyla olan düşmanlığını vurgulamakta ve bu özel tarihsel deneyimi, büyüyen bir ağaç gibi zaman geçtikçe güç ve istikrar kazanan, klasik barbar tehdidi kavramıyla birleştirmektedir.¹⁰⁹ Haceroğlu kabileleri, öldürmekte sınır tanımayan “Tanrı düşmanları” olarak nitelendirilmektedir ve aşırı vahşilikleri nedeniyle yamyam oldukları söylentisi bile vardır.¹¹⁰ “Asalet ve Helenizm” ile “alçakgönüllülük ve barbarlık”¹¹¹ gibi bir dizi karşıt kavram, barbar yayılmacılığının yol açtığı ağır kış ile Komnenos hanedanının ortaya çıkışının yol açtığı bahar ve güneşin doğuşunu, karşı karşıya getiren bir metaforla sonuçlanır.¹¹²

Hanedanın bu şekilde yüceltilmesi bağlamında imparator, ilahi iradenin bir aracı olarak sunulmaktadır ve bu konu, imparator-Tanrı ilişkisini tasvir eden şu şekilde bir dizi standart motifle detaylandırılmaktadır: İmparator, Tanrı'nın kuzularını vahşi kurtlara karşı koruyan havarisidir;¹¹³ Manuel, hükümet görevlerini tanrısal bir şekilde yerine getirerek ilahi adını aynı derecede hırslı eylemlerle perçinlemektedir;¹¹⁴ İmparatorun yüzünü gören hiçbir düşman yaşayamaz, çünkü tıpkı Tanrı'nın yüzünde olduğu gibi, imparatorun cesaretle yanan ateşi karşısında da

¹⁰³ Eustathios, ed. Wirth, Logos M, 205.

¹⁰⁴ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 235 (τὸ δὲ δυσγενὲς καὶ βάρβαρον), 236, 237, 241 (τὸ βάρβαρον), 237, 240 (οἱ βάρβαροι), 237 (ἐθνικὴ βριαρότης), 246 (ἡ βάρβαρος γῆ).

¹⁰⁵ Eustathios, ed. Wirth, Logos M, 205 (οἱ τῆς Ἰαγαρ), 207 (οἱ ἐξ Ἰσμαῆλ ἄνθρωποι), Logos N, 238 (οἱ ἐκ τῆς Ἰαγαρ), 243, 248 (τὸ Ἰαγαρηδὸν φύλον), 247 (ἡ τῆς Ἰαγαρ κοιλία), Logos O, 263, 283, 284 (ὁ τῆς Ἰαγαρ), 269 (ἡ Ἀσιανὴ Ἰαγαρ), 269, 283 (οἱ ἐξ Ἰσμαῆλ).

¹⁰⁶ Eustathios, ed. Wirth, Logos M, 205: ὁ ἐκ τῆς Ἰαγαρ ἀκριτόφυρτος συρωετός.

¹⁰⁷ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 237: τὸ τῆς Ἰαγαρ κακόν.

¹⁰⁸ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 235: ἐκεῖθεν τὰ τῆς Ἰαγαρ φύλα τῷ Περσικῷ συνανακραθέντα.

¹⁰⁹ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 239.

¹¹⁰ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 235: οἱ τοῦ θεοῦ ἔχθροί.

¹¹¹ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 235: τὸ μὲν εὐγενὲς καὶ Ἑλληνιον... τὸ δὲ δυσγενὲς καὶ βάρβαρον.

¹¹² Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 236.

¹¹³ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, 237–238.

¹¹⁴ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, s. 238.

bir balmumu parçası gibi eriyip yok olacaklardır; ancak imparator havari gibi tavrıyla insanların yüreklerini de güçlendirir, onları yabancı barbarlardan Tanrı'nın seçilmiş halkına dönüştürür ve vaftize yönelir.¹¹⁵ Aynı şekilde Eustathios da, geçici yenilgilerin, imparatoru daha da övgüye mazhar kıldığını, zira bu yenilgilerin onun sıkıntılı zamanlarda imparatorluğun savunma gücünü muhafaza etme ve güçlendirme becerisini gösterdiğini belirterek, inkâr edilemez yenilgileri haklı çıkartmaktadır.¹¹⁶

Sonuç olarak Eustathios, barbarların vaftiz edilmesinin imparatorun mücadelesinin nihai hedefi olduğu fikri (bkz. Euthymios Malakes), Komnenos hanedanının politikasında somutlaşan ilahi bir planın varlığı ya da askeri başarısızlıkların Tanrı'nın imtihanının işaretleri olarak gerekçelendirilmesi (bkz. Theodoros Prodromos) gibi, Türklerle yapılan savaşları üzerine, önceden var olan ideolojik söylemin özelliklerine açıkça başvurmuştur. Öte yandan Eustathios, öncelikle İncil'e dayalı terim ve kavramların daha tutarlı bir şekilde kullanılması yoluyla, dini karşıtlık çağrışımalarını güçlendirerek, sürüsünün hizmetinde gerçek inancın havarisi, ama aynı zamanda acımasız bir intikamcı da olabilen "iyi çoban" ile kâfir "Haceroğulları" ya da "İsmailoğulları"nı karşı karşıya getirerek retorik kayıtlarına yeni unsurlar da eklemiştir.

İmparator Manuel'in bu imgesi, sadece Konstantinopolis'te hanedanın resmi törenlerine katılan tebaaya yansıtılmakla kalmamış, Manuel'in 1176 yılındaki Mıryokefalon savaşından kısa bir süre sonra imparatorun yenilgisini gizlemek amacıyla İngiltere Kralı II. Henry'ye (h. 1154-1189) yazdığı şu mektupta görülebileceği gibi, yabancı hükümdarlarla yapılan yazışmalar yoluyla da yayılmıştır: "Majesteleri, en başından beri Tanrı'nın düşmanları olan Perslere karşı kalbinde nefret besliyordu, çünkü onların Hıristiyanlara karşı böbürlendiğini, Tanrı'nın adına karşı ayaklandığını ve Hıristiyan topraklarına hükmettiğini görüyordu."¹¹⁷

Hanedanın 1185 yılındaki çöküşünün ardından bu propagandacı tutumlar, yerini Komnenosların Türklere karşı izlediği politikaya yönelik son derece eleştirel görüşlere bıraktı. Niketas Khoniates, girişteki alıntıda da gördüğümüz gibi, Bizans-Türk çatışmasının dinî sonuçlarını tamamen kabul etmekle birlikte, hanedanın kendini imparatorluğun Tanrı tarafından seçilmiş kurtarıcıları olarak görmesine karşı çıkmaktadır. Onun gözünde Komnenos ailesi, yalnızca doğu vilayetlerini savunmakta başarısız olmakla kalmamış -Alman III. Conrad'ın (h. 1138-1152) İkinci Haçlı Seferi'nde askerlerine yaptığı bir konuşmada bu türden sert eleştiriler

¹¹⁵ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, s. 231-232.

¹¹⁶ Eustathios, ed. Wirth, Logos N, s. 241-243.

¹¹⁷ Metnin Latince çevirisi, neredeyse çağdaş olan birkaç İngiliz tarihçi tarafından aktarılmıştır; örnek için bkz. Roger of Hoveden, *Chronica*, ed. William Stubbs [Roll Series, volumes 51/1-4], volumes I-IV (Londra, 1868-1871), II: s. 102-104.

yer almaktadır.¹¹⁸, hatta zaman zaman firar eden ve düşmanlarla işbirliği yapan yüksek rütbeli akrabaları nedeniyle Türklerin ilerleyişini kolaylaştırmıştır.¹¹⁹

Modern bir tarihçinin bakış açısıyla, Khoniates'in acı yorumlarının altında yatan önyargı ve abartının boyutunu değerlendirmek zordur. Gerçek şu ki, on ikinci yüzyıl Anadolu'sunda Müslüman-Türkler ve Bizanslılar arasında dini bir husumet olarak algıladığımız şeylerin çoğu, yönetici hanedanın resmi metinlerde ve törenlerde propagandacı bir şekilde kendini temsil etmesinin bir sonucudur. Yönetici elitin siyasi kültürünün, hayati bir parçası olan bu unsurlar, mevcut koşullara, dış etkilere ve kişisel eğilimlere göre sürekli eklemeler ve değişikliklerle kademeli bir oluşum sürecinden geçer. Birkaç on yıl gibi nispeten kısa bir süre içinde, haçlı zihniyetinden gösterişli hoşgörü biçimlerine ve abartılı bir kendini yüceltme ifadelerine kadar uzanan, çeşitli rakip kavramların ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Hanedan devrildikten sonra, ideolojik iddialarının halefleri tarafından sorgulanmasına ve hatta kınanmasına şaşırılmamak gerekir. Dolayısıyla, siyasî ve dinî düşman imgesi, Bizans siyasî aygıtı ve toplumundaki ardı ardına gelen değişimlere göre sürekli olarak değişmektedir.

---

¹¹⁸ Choniates, ed. van Dieten, 70 (trans. Magoulias, 41). Khoniates burada, Conrad'ı Fransa Kralı VII. Louis ile karşılaştırmaktadır (Magoulias, 377, n. 185).

¹¹⁹ Choniates, ed. van Dieten, 529 (trans. Magoulias, 290); Khoniates'in çalışmalarındaki bu genel eğilim hakkında bkz. Magdalino, 4–14.